

The Project Gutenberg eBook of Kertomuksia Suomen historiasta 1, by Julius Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kertomuksia Suomen historiasta 1

Author: Julius Krohn

Release date: May 31, 2015 [EBook #49093]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA 1 ***

Produced by Jari Koivisto and Tapio Riikonen

KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA 1

Pakanuuden aikakausi

Kirj.

J. KROHN

Hämeenlinnassa, painanut G.E. Eurén, v. 1869. Omalla kustannuksella.

Näytetty: K.G. Renvall.

SISÄLLYS:

Pakanuuden aikakausi.

- I. Suomalaisten aikaisimmat olopaikat.
- II. Karjalaiset Wienan vesillä.
 1. Otherin retki Wienan suulle.

2. Thorer Hundin ja Karlen retki Wienan suulle.
3. Bjarmein elatuskeinot ja tavat.
4. Mitä suomalaista kansaa olivat Bjarmit?
5. Bjarmein häviö.

III. Suomalaisten siirtyminen nykyisille asuinsijoilleen.

IV. Suomalaisten elanto ja tavat pakanuuden aikoina.

1. Miesten työt ja toimet.
2. Sota.
3. Vaimoin elämä ja toimet.
4. Hallitus ja lait.
5. Huvitukset.

V. Muinais-Suomalaisten uskonto.

1. Uskonnon yleinen luonne.
2. Ukko, ilman jumala.
3. Maailman luominen.
4. Taivaan haltijat.
5. Veden jumalat ja haltijat.
6. Metsän jumalat ja haltijat.
7. Maa-emän haltijat.
8. Tuonela ja Manala.
9. Hiisi ja Lempo.
10. Sukkamieli.
11. Juhlat.
12. Uhrit ja pyhät paikat.
13. Tietäjät.

I. Suomalaisten aikaisimmat olopaikat.

Pohjan perille, mihin suomalaiset heimot ovat asettaneet asuntonsa, luopi aurinko koko pitkän talven aikana vaan harvat karsaat sätehet, ikään kuin suoden näille raukoille rajoille ainoasti sen, mikä liikenä onnellisemmilta etelä-mailta. Samaten on historiankin valo vasta myöhään koittanut näille heimoille; kauan aikaa valaisivat heitä ainoasti ne harvat, karsaat sätehet, jotka naapurein historiasta ulottuivat tänne. Ei ole kumma siis jos Suomen kansan lapsuuden historia on himmeämpi, vähemmin tietty kuin useimpain muiden. Selviä, aivan varmaan eroitettavia kuvia, jommoisia ainoasti historian täysi valo tuottaa silmien eteen, ei voi tämäkään kertomus esivanhempaimme vanhimmista oloista luvata esittää lukijoillensa. Suomalaisen on jo siihen tyytyminen, siitä iloitseminen, jos aikojen hämärästä siellä täällä hämmöittäpi joku haamu niin selvästi että hän sen taitaa suvukseen tuntea.

Pohjois-Europa ja Aasia on ollut ja on osaksi vieläkin suomalaisten kansain vanhana perintömaana. Heidän rajansa ulottuivat kuitenkin muinais-aikoina paljokin etelämmälle kuin tätä nykyä. Etelämpänä ovat nähtävästi meidänkin esivanhempamme asuneet. Mutta missä ja milloin he ensiksi erosivat muista heimolaisistaan, se on ja pysynee ijät päivät salaisuutena. Wolgan rannoille viittaavat vanhimmat meille tietyt jäljet. Siellä elää näet nytkin vielä *Mordvan* kansa, jonka kieli on niin likeistä sukua meidän kielen kanssa, että molempain on välttämättömästi pitänyt joskus elää vierekkäin, levätä metsässä yksillä nuotiovalkeilla.

Aivan selviksi muuttuvat kuitenkin Suomalaisten jäljet vasta toisessa, vähä pohjoisemmassa pesäpaikassa, missä he monta vuosisataa viettivät. Tämä heidän kotinsa oli Äänisjärven sekä Laatokan ympäristö ynnä Neva-joen varret ja sen suuta läheinen Suomenlahden eteläinen rantamaa. Näillä seuduilla ovat paikkain nimet (paitsi myöhemmin lisään tulleita venäläisiä) kaikkityyni selvästi suomalaisia, todistaen että Suomalaiset olivat ensimmäiset, jotka tämän maan omakseen ottivat. Samoille seuduille, siitä järjestyksestä päättäin, mihin ne ovat naapurikansain suhteen asetetut, näkyy myös historioitsija Jornandes viittaavan, kun muiden Gotilais-kuninkaalle Hermanarikille alamaisten kansain joukossa mainitsee *Thiudos*. Venäläiset näet ovat kaikkina aikoina nimittäneet suomalaisia heimokuntia *Tschudeiksi*. Jornandeksen mainitseminen antaa meille myös ensimmäisen varmaan vuosiluvun kansamme historiassa. Gotein valta hajosi näet vuonna 375 Kristuksen jälkeen. Luultavasti ei ollut Gotein valta meidän esivanhempiemme yli mitään suurempaa kuin että he ottivat näiltä veroa. Kuitenkin on meidän kieleemme vielä jäänyt muutamia Gotilaisia sanoja muistiaisiksi siitä ajasta. Semmoisia näkyvät esim. olevan *paita*, *koira*, *ainoa*, *airut* (Kalevalassa sama kuin lähettiläs) y.m.

Wiidettä vuosisataa kului sitten ennen kun taas luotettavia tietoja Suomalaisista tuli muille kansoille. Silloin, yhdeksännellä vuosisadalla, he jo olivat levinneet useammalle haaralle pesäpaikoiltaan. Liivinmaan Wäinäjoen suulle ynnä Kuurin niemimaaalle aina Preussin nykyiselle rajalle asti oli heidän

läntisin haaransa, myöhemmin *Liivin* ja *Kuurin* kansan nimellä tuttu, siirtynyt, kukistaen allensa maan alkuperäiset lättiläiset asukkaat. Luoteessa jo taisteli itäisin haara Karjalaiset Pohjanlahden perukalla siellä silloin asuvaa, nyt kuulumattomiin hävinnyttä Kainun kansaa vastaan. Sinne he olivat tulleet Kemin- ja Oulun-jokia myöten ja pitkin Jäämeren etelä-rantaa hamasta Wienanjoen suusta. Siellä oli heillä tähän aikaan jo suuri kukoistava valta, niinkuin myös varmoista sanomista tiedämme.

II. Karjalaiset Wienan vesillä.

1. Otherin retki Wienan suulle.

Kahdeksannen vuosisadan loppupuolella oli Skandinavian s.o. Ruotsin, Norjan ja Tanskan kansoissa syntynyt merkillinen liike. Pienillä pursillansa olivat näiden maiden rohkeat urhot alkaneet käydä yhä kaukaisemmille uskaljaammille retkille meren selkien taakse. Saaliin himo ei ollut näihin retkiin ainoana yllyttimenä. Yhtä voimallisesti vaikutti myös toinen jalompi tunne, maineen ja kunnian halu. Mitä oudompi tie, mitä vaarallisempi matka, sitä halullisemmin sinne *vikingit* pyrkivät.

Haluttipa kerran muutamaa mahtavaa Norjalaista, nimeltä *Other*, lähteä tiedustamaan kuinka pitkälle Pohjoseen päin maata ulottuisi ja olisiko sillä maailman äärimmäisellä perukalla ihmisiä asumassa. Pohjois-Norja, nykyiset Lappmarkit ja Finnmarkit, oli näet siihen aikaan vielä yksistään Lappalaisten hallussa, ja Etelä-Norjan miehille tuiki tuntematon.

"Kolme päivää", näin kertoi myöhemmin *Other* matkansa Englannin mainiolle kuninkaalle Alfredille, "kolme päivää purjehdin rantaa myöten Pohjoseen päin ja tulin silloin äärimmäiseen paikkaan, missä asti meidän valaskalan-pyytäjät olivat käyneet. Vielä kolme päivää kuljin tuosta yhä edelleen samaa suuntaa; vaan sitten näkyi ranta kääntyvän itään päin, koska meidän siinä täytyi odottaa länsituulta. Neljä päivää tätä suuntaa purjehdittuamme, tuli rannassa taas uusi mutka; meidän täytyi nyt kääntyä etelään päin. Vielä viiden päivän perästä tulimme suuren virran suuhun (nähtävästi Wienanjoki). Tähän asti olivat rantamaat olleet aivan viljelemättömät, asumattomat, paitsi että joskus näkyi muutama harva lappalainen kala- tai metsämies. Mutta tuon joen varrella oli maa vahvasti asuttu, josta syystä emme uskaltaneetkaan kulkea edemmäksi ylös virtaa, vaan käännyimme jälleen kotimaalle."

Ennen lähtöään oli *Other* käynyt maan asukasten puheilla, joille panee nimen *Beormat*. He olivat hänelle antaneet kaikellaisia tietoja sekä omasta maastaan että myös sen takana olevista. Pahaksi onneksi jätti kuitenkin *Other* ne jutut kertomatta, arveli ei tietävänsä olivatko totta vai valetta, kun ei hän omin silmin ollut voinut nähdä kaikki. Tämän hänen liikanaisen arkatuntoisuutensa tähden olemme jääneet ilman monta, epäilemättä tärkeää tietoa esivanhempaimme olost. Sen vaan *Other* vielä lisäsi *Beormain* kielen hänen mielestään olleen melkein yhden kuin Lappalaisien, joita hän kotiseuduillansa tunsi.

2. Thorer Hundin ja Karlen retki Wienan suulle.

Nyt kun tie oli tietty, väylä viitattu, alkoi Norjalaisia tihästi käydä "Bjarmein" luona "Winaan" eli *Winon* suulle. Toisinaan mentiin sinne rauhalliselle kaupanteolle, sillä *Bjarmeilla* oli paljon haluttavia kauppatavaroita. Toisinaan käytiin sotimassa ja ryöstämässä, ja välistäpä olivat molemmat tarkoitukset yhdistettynä; ensin vaihdettiin kaluja, sen perästä miekan lyöntiä. Semmoisesta retkestä juuri on meille säilynyt huvittavainen kertomus.

Talvella v. 1026 käski Norjan kuningas Olavi Pyhä yhden miehistään, Karlen Halogalantilaisen, kaupparetkelle *Bjarmein* maalle. Tavarat ja laivan antoi kuningas, josta hänen piti saada puolet voitosta; toinen puoli oli jäävä *Kartelle* ja muulle laivaväelle osaksi. Aikaiseen keväällä *Karle* jo purjehti kotiseudullensa, Halogalantiin Pohjois-Norjassa. Siellä hän otti seuraansa veljensä *Gunsteinin* ynnä muita miehiä, niin että heitä tuli 25 urosta aluksessa; omiakin kauppatavaroitaan sälyttivät he siihen vielä kuninkaan laittamien lisäksi. Vieläpä yhtyi samaan matkueeseen toinenkin laiva; siinä purjehti kuninkaan läänitysmies *Ruijassa Thorer Hund*, 80:n miehen kanssa. Kauppaansa, niin sovittiin, piti kunkin laivaväen harjoittaa erikseen; mutta tappelun vaarat piti olla yhteiset ja sotasaalis jaettaman kahtia, osa kumpaisellekin laivalle.

Wienanjoelle jouduttuaan Norjalaiset laskivat aluksensa siihen rantaan, missä tavallinen kauppapaikka oli, ja tavarain vaihteleva alkoi. Rahaa ei näet silloin vielä paljon yhtään käytetty kaupan välittimenä. *Thorer* sai tavaroistaan runsaasti oravan, majavan sekä sopulin nahkoja; samaten *Karlekin* vaihtoi itselleen suuret tukut turkiksiä. Tällä tavoin kauppaansa tehtyä, Norjalaiset sanoivat jälleen irti rauhan, jonka tullessaan olivat solmineet, ja purjehtivat ulos joen suusta. Nyt kutsui *Thorer* molempain alusten miehet kokoon ja kysyi heiltä; "haluttaisko ketään mennä maalle saaliin saantiin;" —

"Halua olis kyllä," kuului siihen vastaus, "jos vaan ei ole kovin vaikea siihen päästä käsiksi." — "Saalista on runsaasti," vakuutti taas Thorer, "jos hyvin käy. Mutta voipi myös sen sijaan tulla surma osaksi." — Yhtähyvin lupasivat miehet kaikki tulla mihin hän tahtoi viedä heidät, kun vaan saaliista olisi varmaa tieto. Ilmoittipa nyt Thorer tässä maassa olevan tapana että jonkun kuoltua perintö jaettiin hänen ja perillisten välille. Wainajan osa, välistä puolet, välistä kolmas osa tai vielä vähempi kätettiin kalmistoon. Siellä oli siis paljo rikkautta saatavana.

Illan suussa läksivät Norjalaiset ryöstöretkelleen; ainoasti muutamat jätettiin laivoihin vartijoiksi. Ensin kuljettiin lakeaa maata, vaan sitten tultiin suureen metsään. Thorer astui siihen ensimmäiseksi sisään ja käski muiden ääneti seurata. Myöskin käski hän heidän mennessä kolota kuoret puista pitkin tietä, että sitten yön pimeällä kiireesti osattaisiin takaisin. Wiimein aukesi retkeläisten eteen taas aava, puuttomaksi raivattu paikka. Keskellä näkyi korkealla aituuksella ympäröity tarha, jonka portti oli lukittuna. Sen tarhan vartijoina oli kuusi Bjarmia, joista aina kaksi vuorostansa valvoi osansa yötä. Tällä kertaa oli kuitenkin niin onnellisesti sattunut, että edelliset vartijat, mitään vaaraa aavistamatta, jo olivat levolle lähteneet ennen kuin toiset sijaan tuli. Wastustamatta saivat siis ryöstäjät käydä aiottuun työhönsä käsin.

Thorer hakkas kirveensä aituuksen ylireunaan kiini ja kiipesi sen nojalla yli; samaten Karlekin. Yhdessä he sitten sysäsivät irti telkimet ja avasivat kumppaneilleen portin. Wirkkoi nyt Thorer: "tässä tarhassa on kumpu, missä on kultaa ja multaa sekaisin; se pitää löytää. On tässä myös Bjarmein jumala, nimeltä *Jomale*, vaan siihen älköön kukaan koskeko." Kummun löydettyänsä mättivät miehet siitä helmolhinsa minkä kerkesivät, saivat paljo kultaa, saivatpa multaakin sekaan. Sitten läksivät pois tarhasta. Jonkun matkan kuljettuaan huomasivat kuitenkin Thorerin jääneen jäljelle. Karle kohta palasi katsomaan mikä kumppanille oli tullut. Siinäpäs hän sai kumman nähdä. Se sama mies, joka niin ankarasti oli kieltänyt jumalan kuvaan koskemasta, oli sen kanssa par'aikaa itse täydessä puuhassa. Hän oli ryöstänyt kuvan polvilla seisovan hopiamaljan täynnä hopiarahoja; niitä hän nyt kaateli nuttunsa helmaan ja ripusti maljankin käsivarteensa hahloista. Tään nähden ei Karlekaan tahtonut osattomaksi jäädä. Jumalan kaulassa oli kalliit, paksut kultavitjat. Niitä haluten Karle löi kirveellä poikki nuoran, jolla niiden päät olivat niskassa kokoon sidottuna; mutta isku oli niin ankara että Jumalan koko pääkin samassa romahti maahan. Karle otti vitjat ja kiireesti lähdettiin nyt pakoon.

Syytä olikin todella kiirehtiä; sillä kova romahdus oli viimeinkin herättänyt kuvan uneliaat vartijat. He juoksivat tarhaan katsomaan, ja nähtyänsä ryöstön torahuttivat torviaan. Siitä muutkin seudun asukkaat heräsivät, eikä aikaakaan, niin alkoi joka haaralta kuulua torven toittamista sekä huutoja. Metsän reunalle tultuaan Norjalaiset jo näkivät suuret Bjarmi-joukot edessään lakealla. Surma olisi nyt ollut tarjona, jos ei Thorer olisi ollut yhtä taitava loihtija kuin urhoollinen sotasankari. Hän piroitti näet jotakin tuhkan tapaista pussistaan tielle sekä väkensä päälle. Siten hän taisi laittaa kumppalinsa näkymättömiksi; sillä vaikka Bjarmit suurella pauhinalla yhä juoksivat heidän sivuitsensa, eivät ne saaneet kuitenkaan mitään vahinkoa tehdyksi. Aivan eheinä pääsivät ryöstäjät takaisin laivoilleensa.

Näin onnellisesti ei kuitenkaan aina käynyt tämmöisillä Bjarma-retkillä. Tämän maan asukkaat olivat sangen urhoollista kansaa ja kehuttiin paitsi sitä ylen mahdollisiksi loitsijoiksi. Usein siis saivat ryöstäjät surman ainoaksi palkakseen. Mutta sitä suuremmassa kunniaassa pidettiin niitä, jotka sieltä onnellisesti palasivat. Bjarmen-kävijä tuli erittäin uskaliaan, pelottaman urhon nimitykseksi.

Wienalaisetkin puolestaan kävivät joskus kostamassa näitä ryöstöretkiä, puolestansa hävitellen ja riistellen Norjan vallan alle nyt jo joutunutta Ruijaa. Täynnä ovat Lappalaisten tarinat muistoja tuimista tappeluista Karjalaisten kanssa ja aikakirjoissakin on tuon tuosta säilynyt tieto vuosiluvuista, joina tämmöisiä retkiä oli tapahtunut.

3. Bjarmein elatuskeinot ja tavat.

Nämät matkakertomukset ovat meille jo antaneet jonkunlaisen kuvauksen Bjarmein kansasta. Mutta me voimme saada sen vielä paljo selvemmäksi kokoilemalla kaikki mitä muissa Skandinaviaisten tarinoissa on heistä mainittu. Woimmepa siihen vielä lisätä Wienan rannoilla nyt asuvien Wenäläisten jutut pakanallisesta *Tschud*-kansasta, jolta heidän esi-isänsä ovat maan vallanneet. Kumpaisetkin sanovat näiden Wienalaisten ahkerasti viljelleen maata. Myös pitivät suuret karjat. Skandinavit kehuivat Bjarmeja mainioiksi sepiksi; niinkään Wenäläisetkin muistelevat Tschudein olleen taitavia käsitöitten mestareita.

Erittäin tärkeänä elatuskeinona, paitsi jo mainittuja, oli Wienan rantalaisilla kaupankäynti. Niinkuin edellisestä tarusta näimme, kaupittelivat Bjarmit paraastaan kaikellaisia turkiksia, jotka siihen aikaan olivat yleisesti pukimina ja pidettiin kalliissa arvossa. Niitä hakemassa kävivät Norjalaiset myöskennellen sitten muille läntisille kansoille. Toiselta puolen vietiin Bjarmein tavaroita myös toista tietä kaukaisille itämaille. Wilkas kauppaliike kulki silloin Wienan itäistä lähdehaaraa ylös. Siitä vietiin veneet tavaroineen kapean taipalen yli yhteen Kama-joen lisähaaraan, ja menivät sitten taas vesimatkaa

Kamaa sekä Wolgaa alaspäin. Viimeinmainitun virran partaalla seisoivat suuri ja rikas *Bolgarin* kaupunki, mihin Aasian karavaneja (kauppias-matkueita) saapui Pohjan perän tuotteita vastaan ottamaan ja omia teoksiaan sijaan tuomaan. Kamankin haarajoella kukoisti silloin mahtava kaupunki nimeltä *Tscherdyn*. Kumpaisestakin on vielä rauniot jäljellä, joista niiden muinaisen avaruuden voi arvata; myöskin on niiltä paikoilta löydetty paljo kulta- ja hopeakaluja. Itse Bjarmein maassa, Wienan varrella, ei näy olleen mitään varsinaista kaupunkia kaupan keskuksena. Ainakaan ei ole semmoisesta mitään jälkiä löydetty. Olipa kuitenkin vähä ylempänä joen suusta, kuin nykyinen Arkangeli, kauppapaikka, jota Wenäläiset nimittivät *Kolmogory* ja Skandinavit *Holmgård* s.o. Saarela.

Siinä samassa paikassa nähdään nytkin vielä synkkä kuusikko, missä kansa tarinoi Tschudein temppelein muinoin seisoneen; sen jäänöksiäkin sanovat entisinä aikoina vielä olleen nähtävänä. Tämä ynnä ennen kerrottu taru kalliisti koristetusta Jumalan kuvasta on kaikki mitä tiedämme Wienalaisten uskonnosta. Saman verran on myös säilynyt tietoja heidän valtiolaitoksestaan. Skandinavian tarut mainitsevat usein Bjarmein kuninkaita. Siitä kuitenkaan ei sopine päättää että koko maa oli yhden hallitsijan valtikan alla; sillä kuninkaan nimi oli Skandinaveilla tapana antaa myös omille pienille nurkka-ruhtinaille. Luultavasti oli Bjarmeillakin sama patriarkallinen hallitusmuoto, jonka myöhemmin saamme nähdä suomalaisille heimoille omituiseksi, että nimittäin kukin kyläkunta oli erikseen *vanhimpansa* hallittavana. Sen todistaakin kauppakirja, jonka muutama Wenäläinen 14:n vuosisadan alussa teki Wienalaisten kanssa. Kaupan vahvistajina on siinä mainittuna neljä vanhinta, jotka heimonsa puolesta sovinnon solmivat. Kolmella heistä on selvät suomalaiset nimet: Asikka, Harakkinetz (-nen) ja Routa.

4. Mitä suomalaista kansaa olivat Bjarmit?

Mihin suomalaisten heimokuntaan Bjarmit olisivat luettavat, siitä on ollut erimieliä. Bjarman nimi, jolla Skandinavit Wienan rantamaata ynnä sen asukkaita mainitsivat, on nähtävästi yksi kuin *Perm* ja *Permalaiset*, joita vieläkin meidän aikoinamme käytetään. Mutta Permiksi sanotaan nyt paljo eteläisempi kuvernementti pääkaupunkineen, ja Permalaisiksi (Wenäjäksi: Permjaki) nimitetään pientä heimokuntaa, joka on hyvin likeistä sukua Syrjänein kanssa, jopa myös toisinaan eteläisin osa itse varsinaista Syrjänin kansaa.

Toiselta puolen useammat seikat puhuvat sen arvelun puoleen, että Wienan asukkaat olivat ei ainoasti meidän esivanhempiemme sukulaisia, vaan varsinaiseen Suomen kansaan kuuluvia. Sen todistaa nimi Tschud, jolla Wenäläiset aina vaan tarkoittavat varsinaisia Suomen heimokuntia; sen todistavat myös paikkain nimet, jotka Wienan alajuoksussa enimmiten ovat suomalaiset. Nykyisten venäläisten asukasten muodossa, sukunimissä sekä murteessa on myös paljo jälkiä suuresta sekaannuksesta Suomalaisten kanssa. Eikä ole Kolmogoryssa olleen epäjumalan nimi *Jomale* millään tavalla selitettävä Syrjänin kielestä, vaan silminnähävästi väännös suomen sanasta Jumala. — Woimmepa vielä tarkemmin saada määrätyn mikä suomalainen heimokunta se oikeastaan asui Wienan vesillä. Se oli nimittäin esivanhempiemme itäinen eli *Karjalais*-haara. Kauvan aikaa nimittävät vielä venäläiset valloittajat Wienan meren eteläisenkin samoin kuin läntisen rannikon *Karjalais-rannaksi*. Ensimmäisiä näille seuduille rakennettuja luostareita on *Korelsko-Nikolski* niminen. Sama nimi *Korelskaja* on myös sangen monella kylällä siellä. Nykyisten Wienalaisten sukunimissäkin on monta, jotka osoittavat niiden kantajain alkuperää; semmoisia ovat esim. Korielin, Korelski, Korielkin y.m. Onpa paikkanimissä koko joukko, jotka eivät voi tulla muusta kuin Karjalan murteesta. Olkoot esimerkkinä *Mutsch*-ostrov (mutsch Wenäjän Karjalassa = nuorikko), *Kond*-ostrov (kondii Wenäjän Karjalassa = karhu) y.m.s. Ja viimeinkin on Wiena, jolla nimellä Bjarmein suuri joki oli tuttu Skandinaveille, vieläkin Wenäjän Karjalaisten puheessa tavallisena nimityksenä noille samoille seuduille.

Kuinkapa me tämän ristinriitaisuuden ratkaisemme? Kenties ulottuivat Syrjänein asunnot vielä Otherin aikoina Wienan suulle asti, missä useammat paikkanimet todistavat heidän oleskelleen ennen Karjalaisten tuloa. Huomattava on että Other ei vielä kerro Jomalen kuvasta ja että Syrjäninkin kielen voi sanoa Lapin kielen heimolaiseksi. — Sittemmin, koska Karjalaiset olivat valloittaneet tuon takamaan eli Perämaan Wienan suulla, taisi tämä Skandinaveille jo tuttu nimi siirtyä heihin. Täydellistä selkoa ehkä saataneen joskus vasta tarkempain tutkintoin perästä.

5. Bjarmein häviö.

Wenäläisten tarinain mukaan olivat Tschudit rauhallista kansaa, joka ei syyttä noussut sotaan naapureitaan vastaan. Mutta jos vihollinen heidän päälleen ryntäsi, niin he kuitenkin, sen skandinavilaiset ja venäläiset tiedot yksimielisesti vakuuttavat, urhoollisesti pitivät puoltaan. Heidän kylänsä olivat helpomman suojeluksen tähden rakennetut korkeille vaaroille. Paitsi sitä oli heillä muutamilla jyrkillä paikoilla erityiset linnat, joihin hädän tullessa pakenivat kaluineen. Missä ei luonnon luomat esteet jo vaikeuttaneet rynnäkköä, siihen rakensivat korkeat multavallit ja kaivoivat syvät

haudat, niinkuin vieläkin on monin paikoin nähtävänä niillä seuduin. Näiltä valleiltaan Tschudit vierittävät puita sekä suuria kiviä vihollisten päälle. Myös ampuivat joutsillaan nuolia, ja sanotaan tässä taidossa olleen aika mestarit. Kun he joskus kävivät vihollisen maalla kostamassa, kulki osa heitä virtaa pitkin venheillä, toinen osa ratsasteli rantoja myöten.

Kristin-uskoon eivät he tahtoneet taipua hyvällä, eikä väkisenkään. Pietari nimisen papin, joka oli tullut heille saarnaamaan, he sitoivat hevosen häntään kiinni ja antoivat hänen näin laahata perästä siksikun loukkautui kuoliaksi. Ja kun venäläiset viimein alkoivat voitolle päästä, enin osa Tschudeja ei kuitenkaan luopunut vanhasta uskostaan eikä vapaudesta. Harvat vaan taipuivat voittajille kuuliaisiksi ja ottivat kasteen. Useimmat muuttivat pois maasta tai kaatuivat sitä puolustaisissa. Monasti, kun ei pelastuksesta enää ollut toivoa, nuot jäykät Suomalaiset vetäytyivät maaluoliin, joita heillä niinkuin Wirolaisillakin näkyy olleen turvapaikkoina. Siellä ne mursivat maahan laen tukina olevat pönkät ja hautasivat itsensä sillä tavoin tavaroinensa vihollisen näkyvistä.

Näin tarinoipi Wenäjän kansa muinaisista Wienan asujista, ja venäläisistä aikakirjoista saamme myös jonkunlaisen selvän siitä milloin valloitus tapahtui. Aikaisin, jo 12:n vuosisadan alussa, olivat Wienan Karjalaisten itäiset naapurit, Syrjänit sekä Jugrit (sen puoliset Ostjakit) joutuneet mainion venäläisen vapaakaupungin, Novgorodin alamaisiksi. Mutta Wienan vesille pääsivät Wenäläiset vasta paljo myöhemmin, vasta yllä mainitun vuosisadan lopulla tiedetään ensimmäisen luostarin perustetuksi siihen paikkaan, missä Wienan latvahaarat yhtyvät. Seuraavan vuosisadan alussa perustivat Wenäläiset samaan kohtaan *Ustjugin* kaupungin. Näistä seikoista näemme että he silloin jo olivat saaneet lujan jalansijan Wienalaisten rajan veräjällä. Tällä tavoin oli myös Bjarmein vanha kauppatie katkaistu. Siitä syystä luultavasti tulikin v. 1219 Bolgarilainen sotajoukko Ustjugiin ja valloitti kaupungin; mutta vähän ajan päästä joutui se jälleen Wenäläisten valtaan. Etuisa Itämaan kauppa nyt kääntyi toiseen suuntaan ja alkoi käydä Novgorodin kautta. Sen todistaa tämän kaupungin juuri samaan aikaan paisuva rikkaus. Bjarmein aarrelähde sitä vastaan ehtyi kuivaksi. Sentähden lakkasivatkin juuri nyt Norjalaisten Bjarmaretket. Wiimeinen, josta on tietoa, tapahtui v. 1222.

Yhtähyvin kesti vieläkin aikaa ennen kun Wienan rantamaat kokonaan joutuivat Wenäläisten alle. Näillä seuduin näkyy Suomalaisten itsenäisyydellä olleen viimeinen turvapaikkansa. Wahvistuneena Wienan latvapuolelta pois tungetuilla heimolaisillaan ynnä myös Hämäläis-joukoilla, jotka Äänisen ja Laatokan väliseltä maalta pakenivat Wenäläisten laajenevaa valtaa, he pitivät lujasti puoltaan siinä paikassa missä Wytshchegda-joki Wienaan laskee vetensä. Näillä tienoin erinomaisen tiheet Tschudilinnat seisovat vieläkin todistajina Tschudein jäykästä vastarinnasta. Novgorodilaiset silloin näkyvät ryhtyneen toisiin keinoihin; he pitivät rauhaa Wienalaisten kanssa ja kokivat valloittaa maata vähitellen rauhallisella ostamisella. Neljäntoista vuosisadan alussa olivat sillä tavoin jo niin kauvas pääsneet että yksi heidän pajarinsa (ylimys) itse Kolmogoryssa istui. Mutta erään nuoren päällikön liika hätäisyys hävitti jälleen melkein kaikki nämät voitot. Posadnik (maaherra) Bartolomein poika *Luka* läksi muiden nuorten saturein kanssa Wienanjoelle, aikoen loputkin Karjalaisia kerrassaan kukistaa. Mutta heidän julmat hävityksensä vaikuttivat juuri päinvastoin tarkoitusta. Karjalaiset nousivat miehissä aseisin ei ainoasti vielä itsenäisellä meren rannikolla, vaan niissäkin seuduin, jotka jo olivat aikaa sitten valloitetut. W. 1364 läksi Novgorodista kaksikin sotajoukkoa Wienalaisia vastaan, toinen merenrantalaisia, toinen ylempänä joen rannalla asuvia kukistamaan. Waan *Nukurjan* luona teloitettiin Wenäläiset peräti. Wasta alussa 15:ttä vuosisataa saivat Novgorodilaiset viimein pysyvän jalansijan Wienan mailla. Sen todistavat siihen aikaan Wienan suulle ynnä vähä lännemmäksi meren rannalle rakennetut luostarit.

III. Suomalaisten siirtyminen nykyisille asuinsijoilleen.

Nykyinen Suomenniemi, niinkuin olemme nähneet, ei ollut esivanhempiemme alkukotina. Ennen heitä asui siellä jo Lappalaisia. Näiden oloa maamme eteläisimmälläkin rannalla todistavat ne monet paikat, joihin Lapin nimi on kiintynyt. Niinpä on esim. *Lapin* pitäjä Rauman kaupungin seudulla ja *Lappträskin* pitäjä Uudenmaan Ruotsalaisten alueella. *Lappivedeksi* sanotaan Saimaan eteläisin selkä. Tällä viimeksimainitulla tienoolla arvelevat muutamat tutkijat vielä voivansa Ruokolahden pitäjäläisten lyhytläntäisessä vartalossa sekä muussa muodossa eroittaa heidän lappalaisen alkuperänsä. Onpa Lappalaisten jälkiä vieläkin etelämpänä suomalaisten heimoin asumassa maassa. Inkerinmaalla sanottiin vielä 16:n vuosisadan alussa, venäläisten maakirjain mukaan, Pähkinälinnan kaupungin osa, joka Nevajoen etelärannalle oli rakettu, olevan Lapin puolella (na Lopskoi storoná). Pohjais-ranta sitä vastaan nimitettiin Karjalan puoleksi. Samaten näkyy myös Watjan kielessä, joka ennen muinoin oli yleisempi Inkerinmaalla, selviä jälkiä sekaannuksesta Lappalaisten kanssa. Vielä suuremmassa määrässä, Tarton kielen omituisuuksista päättäin, se näkyy tapahtuneen muutamien seuduin Wironmaalla.

Lappalaisetkaan ei tainneet olla Suomen aivan ensimmäiset asukkaat. Suomalaisten tullessa näkyy meidän maassa löytyneen toinenkin kansakunta vielä. Wanhoissa tarinoissamme on paljo puhe *Jättiläisistä*, *Jatulien eli Metelin* kansasta, joka muka olisi synkeissä korvissa sekä vuorilla pitänyt asuntoa. Tätä kansaa luultiin ennen paljaiksi tarinan kuvituksiksi. Mutta nykyiset tutkimukset paikkanimistä Suomessa näkyvät tekevän tarinat tosimuistoiksi. Näissä nimissä näet on hyvin suuri joukko, joita ei luontevasti, jos ollenkaan, käy selittää meidän omasta kielestämme. Sitä vastaan on useampi niistä saanut selvän selityksen Ostjakin kansan kielestä, joka nyt ainoasti tavataan kaukana meistä Uraali-vuorten takana, Siperiassa. Semmoisia nimiä on esim. *Lentiera*-järvellä Lieksan pitäjässä; suomeksi se on selitetty olevan sama kuin hanhijärvi. Niin myös on mainion *Imatran* kosken laita, jonka nimi, suomeksi Emäjärvi, alkuansa lienee kuullunut Saimaan selkään, mistä Imatran vedet vyöryvät. Nämät tutkinnot ovat kuitenkin vasta niin alullaan ja oppineitten mielet niistä niin erilaiset että asiasta ei voi päättää täydellä varmuudella.

Laatokan ja Äänisjärven välillä asuessaan, jos ei jo ennen, olivat suomalaiset jakauneet kahteen suureen heimokuntaan, kukin eri murteellaan, *hämäläiseen* ja *karjalaiseen*. Edellisen asema oli lännessä ja etelässä; jälkimäinen oli pohjoisemmille ja itäisemmille seuduille asettunut. Tästä heidän keskinäisestä suhteestaan seurasi, että Hämäläiset ensiksi saapuivat nykyisille asuntomailleen. Tämä heimo oli jälleen hajonnut useammiksi pienemmiksi haaroiksi, jotka eri nimillään ovat tutut historiassa.

Kaikkein ensimmäisiksi liikkeelle taisi lähteä se Hämäläis-haara, joka sai nimeksensä *Liivin* ja *Kuurin* kansa. Näiden murteessa, eroitettuna kuin ne ovat eläneet muista heimolaisistaan, näkyy paljo vanhoja muualta pois kuluneita muotoja ja sanoja, osaksi samoja, jotka vielä tapaamme samaten erinäisyydessä eläneellä *Wepsän* heimokunnalla Walgetjärven seuduilla Wenäjällä. Milloin Liiviläiset yhteisestä alkukodista läksivät, on mahdoton päättää. Niinkuin mainittu, tavattiin ne jo 9:llä vuosisadalla nykyisillä paikoillaan.

Samaten kuin Liiviläisten ja Wepsäläisten välillä, jotka nyt elävät kaukana toisistaan, olemme havainneet yhtäläisyyttä murteessa, samaten muutkin Hämäläis-heimon kaksi päähaaraa nähdään nyt hajallansa, kahteen eri paikkaan erinneenä. Ihmeellinen yhtäläisyys kielen muodoissa nähdään Räävelin murteen välillä, jota pitkin Wironmaan pohjoista rannikkoa puhutaan, ja sen, joka Turun rantamaalla on tavallinen, varsinkin missä tämä murre on pysynyt sekoittamattomampana esim. Uudenkaupungin ja Rauman seuduilla. Näiden molempain murteitten yhteys on kohta silmiin astuva ja monin verroin suurempi kuin ennen mainittuin, todistaen sillä selvästi että Turkulaiset ja Rääveliläiset ovat paljo myöhemmin eronneet toisistaan. Niin-ikään huomaitaan taas monessa tärkeässä suhteessa yhteyttä *Tarton* murteen, Wiron sydänmaalaisten ynnä myös osaksi läntisen rannikon sekä saariston asukasten puheen välillä, ja sen mitä *Warsinais Hämäläiset* meidän Hämeessä sekä Satakunnassa puhelevat. Nähtävästi ovat nämät molemmat Hämäläis-heimokunnan haarat, painuessaan Suomenlahden pohjukasta länteen päin, siinä kumpainenkin hajonneet kahdeksi parveksi. Toiset on jatkaneet tietään etelä-, toiset pohjoispuolitse tätä lahtea. Tämän asian voimme nykyisillä tietovaroilla jo päättää varmaksi. Warsin vaikeaa sitä vastaan on vielä sanoa, milloin tämä siirto tapahtui ja kumpainen näitä osakuntia ensiksi joutui perille. Wironpuoliset seikat antavat syytä siihen luuloon että Warsinais-Hämäläinen haara kulki ensinnä. Sillä Tarttolaisten kieli on monin suhtein sekä sanoissa että muodoissa Liivin kielen kaltainen. Paitsi sitä on siinä useimmat ainoasti Lapin vaikutuksesta selitettävät omituisuudet. Ja vihdoinkin ovat Tarttolaiset Rääveliläisiä etelämpänä. Suomen puolella sitä vastoin ovat päinvastoin Warsinais-Hämäläisten asuinsijat jäljempänä, idempänä, ja osoittaisivat myöhempää tuloa. Ehkä onnistunee vastaisille tutkijoille saada tämäkin sekava vyhti selvälle.

Muutamia seikkoja, jotka kukaties voisivat viitata milloin näiden Hämäläis-haarain muutto tapahtui, näemme kuitenkin mainittuna Wenäjän aikakirjoissa. Hämäläisiä parvikuntia ne mainitsevat vielä vuosien 1000 ja 1100:n välillä Laatokan itäpuolella asuvina. Wasta 12:n vuosisadan keskipaikoilla näkyvät Wenäläiset saaneen ne seudut kokonaan haltuunsa. Silloin kenties Warsinais-Hämäläiset ajettiin Suomeen. Sata vuotta ennen olivat ehkä Turkulaiset ja Räävelin Wirolaiset tulleet tungetuiksi asuinpaikoiltaan Neva- ja Kymi-joen sekä Laatokan välillä ja siirtyneet nykyiselle maalleen.

Tähän viimeinmainittuun aikaan näet tiedetään Karjalaisten saapuneen Laatokan läntisrannalle, jopa valloittaneen enimmän osan Inkerin maatakin itselleen. Todennäköistä on että he silloin työnsivät länemmäksi näiden seutuun entiset asukkaat. Toinen osa jäi kuitenkin jäljelle ja sulii yhteen Karjalaisten kanssa, niinkuin vieläkin Wiipurin rantalaisten sekakielestä on nähtävänä. Hämäläiset olivat kulullaan tulleet Laatokan eteläpuolitse; Karjalaiset sitä vastaan kiersivät sen pohjoispuolitse. Mutta mitä tietä he sinne olivat saapuneet, siitä ei ole mitään tietoa. Olivatko ensin käyneet Wienan vesillä ja sitten vasta painuneet länteen? Wai olivatko kohta alusta jakauneet, muutamam pohjoiseenpäin, toiset taas länttä kohti kulkiem?

Koko maamme ei kuitenkaan kerrassaan saanut asukkaita, Sydänmaille ei vielä asettunut vakinaisia asukkaita eikä myös Pohjan rannikollekaan. Turkulaiset valtasivat omakseen Kokemäen joelle asti sen rantamaan, joka on eteläisen harjumme eteläpuolella; itäänpäin heidän murteensa ulottuu vielä nytkin,

vaikka suuresti sekautuneena, Helsingin seuduille asti. Warsinaiset Hämäläiset poikkesivat rantaharjanteen yli ja ottivat asunnoikseen Päijänteen etelä puolen ynnä Tampereen seudut. Karjalaiset, Laatokan läntisrannalle jouduttuansa, levisivät lännessä hamaan Päijänteelle saakka, sekautuen siellä Hämäläisten kanssa. Etelämpänä tuli Kymijoki heidän rajakseen. Näkyy kuitenkin muutama karjalainen parvikunta joutuneen vieläkin länneemmäksi. Murteen omituisuuksista on tahdottu päättää että myös Loimaajojen notkelman ynnä Kokemäen joen suupuolen asukkaat olisivat itäsuomalaista sukuperää. *Karjalan* kappeli ja Mynämäen pitäjä (ruotsiksi *Wirmo* ehkä väännetty muinaisesta *Wiromaa*) kukaties osoittavat nimillään näiden Karjalaisten ja rantamaan Wirolaisen kansan rajaa.

IV. Suomalaisten elanto ja tavat pakanuuden aikoina.

1. Miesten työt ja toimet.

Hyvin vähäiset ovat ne kirjalliset tiedot, jotka ovat meille säilyneet esivanhempiemme olost ja elosta, semmoisina kuin olivat pakanuuden aikoina. Heidän voittajansa ja käännättäjänsä, Ruotsalaiset, olivat itsekin silloin vielä liian sivistymättömät, kirjallisiin toimiin taipumattomat, että olisivat muistoon panneet havaintonsa näistä asioista. Mutta muutamat siellä täällä löytyvät hajalliset tiedot lisäämällä siihen mitä Kalevala meille kertoilee ynnä myös vertaamalla mitä saksalaiset aikakirjat sisältävät Wirolaisten tavoista, voimme kuitenkin saada jonkunlaisen kuvan Muinais-Suomalaisten elämästä.

Suomenlahden etelä-puolella asuvilla heimolaisillamme, Liivin ja Wiron kansoilla, oli maanviljelys pakanuuden viime aikoina sangen kukoistavana ja silminnähävästi pää-elatuskeinona. Ehkäpä sopinee siitä päättää että se myös lounaisrannikkomme asukkailla oli yhtä edistynyt. Liiviläisten tiedetään myös pitäneen mehiläis-puita. Suomessa niitä myös tavataan Turun puolella ynnä vähäisen Satakunnassa. Kukaties oli se taito jo tuotu muassa, koska ainakin edellisen seudun asukkaat muuttivat Suomeen.

Ylimalkaan oli kuitenkin silloin maanviljelys useimmille Suomen maan asujamille vaan syrjätoimena. Wakinaista peltoa ei tainnut olla paljo yhtään. Enimmiten harjoitettiin kaskenviljelystä, johon suurissa harvalta asutuissa saloissa olikin hyvä tilaisuus. Myös oli siitä se etu, ettei se estänyt, jos muiden silloin tärkeämpain elatuskeinoin tähden tahdottiin muuttaa toiseen niille sopivampaan paikkaan. *Ohra* on ollut Suomalaisten aikaisin viljalaji, niinkuin sen omakeksimä nimi todistaa. Hämäläis-haaralle oli samaten *nisukin* vanhastaan tuttu. Rukiit sitä vastaan Suomalaiset oppivat vasta naapureiltansa tuntemaan. Kuitenkin tiedetään niitäkin edes etelä-puolella Suomen lahtea jo silloin viljellyksi.

Karjanhoito taisi olla paljo edistyneempi kuin maanviljelys. Nimestä päättäin olisivat Karjalaiset erittäin olleet ahkerat tähän toimeen. Mutta aivan suuret karjat ei kuitenkaan Suomen asukkailla liene olleet. Sen näyttää tapa, millä Ruotsin vallan ensiaikoina verot maksettiin. Uudenmaan ruotsalaiset asukkaat antoivat enimmiten karjan antimia. Muiden maakuntain suomalainen kansa puolestaan useimmin paikoin maksoi veronsa metsän nahkasilla.

Kalastus ja metsänkäynti ne olivat pakanuuden aikana esivanhempiemme paraina elatuskeinoina. Edellinen antoi ruokaa; toinen paitsi sitä myös kauppatavaraa, jota voitiin vaihtaa ulkomaalaisille suolaan sekä heidän teoskaluihinsa. Käytettiinpä muutamia tavallisempia nahkasia myös tavarain arvon määränä, rahana. Suomen asukkailla olivat varsinkin *oravat* semmoisina kaupan välittäjinä. Siitä syystä saikin sana *raha*, alkuansa oravannahkan nimi, vähitellen nykyisen merkityksensä. Kalevalasta, jossa on kerrottu että Lemminkäisen hiihtosauvan varsi maksoi saukon, sompa ruskean reposen, näemme kuitenkin että myös muita nahkoja maksuna käytettiin. Eteläpuolella Suomen lahtea olivat nädän nahkaset tavallisimpina rahoina. *Nogatiksi* (liivin sanasta *noog* = nahka) sanottiin vielä kauan valloituksen perästäkin muutamaa hopearahanjajia. Siitä on tainnut sitten tulla nädän nimi: viroksi *nugis*, suomeksi muinoin nägätsi s.o. nahka-elävä. Nogatista tuli myös lätiläinen sana *naud* = raha, joka viron kielellä merkitsee aarretta.

Kaikesta metsästämisestä vaarallisin ja siis myös kunniallisin oli karhun pyynti. Tätä eläintä ovat kaikki suomensukuiset kansat pitäneet erinomaisessa arvossa. Ei häntä koskaan mainittu oikealla nimellä, aina vaan kaikellaisilla lempisanoilla. *Mesikämmen*, *Otso* (leveä-otsainen), *Metsän omena*, *Metsän kuningas*, tällä lailla häntä puhuteltiin. Kun karja laskettiin metsään, piti hartaasti ja imartelemalla pyytää että karhu menisi omia korpipolkujansa, kauvemaksi karjamailta. Jospa kuitenkin sattui karjan likelle, piti pyytää häntä painamaan päänsä mättänsen ja nurmelle nukahtamaan ettei kellojen tärinä nostaisi paljoja haluja. Jospa himo tuli kovin voimalliseksi, olihan puun pökelöt ja muurahaiskeot, joita hajoittamalla saisi vihaa tyydyttää. Ja nälän tuntuessa olihan sienet metsässä, oli marjoja sekä myös simaa mättäitten alla.

Talvella kun tultiin häiritsemään kontion lepoa, piti metsästäjän kauniisti pyytää anteeksi siitä. "Älä suutu", näin laului hän, "en minä sinua kaatanut. Itse vierit havulta; syksyiset säät on liukkaat, pilviset

päivät pimeät. Risut ne rikkoivat rintasi, varvut vatsas hajoittivat!" Sanoman tultua taloon että suuri urhotyö oli hyvin menestynyt, lakaistiin kohta lattiat, siivottiin seinät, pestiin pöydät. Myös varusteltiin kaikenlaista ruokaa ynnä oluttakin pitoja varten. Koko kylän kansa keräytyi pitotaloon pyhävaatteissa, paraat korut päällään. Jopa joutuivat viimein metsämiehetkin kotia saaliinsa kanssa, kaikutellen saloa lauluillaan, soitannoillansa. Ovet paiskattiin selälleen, kaikki naisväki työnnettiin syrjälle ja korkia vieras kuljetettiin juhlallisesti tupaan, peräpenkille. Siellä ratkaistiin hänen päältään rahainen turkki, jota tehdessä taas piti pyytää anteeksi ja lohduttaa sillä ettei hänen taljansa joutuisikaan herjain hetaleiksi, vaivasten vaatteiksi, vaan ainoasti kelpo urhoin tarpeiksi käytettäisiin. Nyt lihat paistettiin ja syötiin, karhun synty-runoa lauletaissa. Wiimein vietiin pääkallo mäelle, jossa se ripustettiin pyhän puun oksalle, honkahan satahavuhun. Mutta kansa vietti vielä myöhäiseen yöhön *Karhun peijaisia eli Kouvon päällisiä* (yksi karhun nimi oli myös kouko, s.o. vanha äijä) oluen juomisella sekä runoin laulamisella.

Niin tähdellisenä pidettiin metsänkäynti siihen aikaan, että se mies vasta oli täysi mies, ken siihen tarpeelliset temput tiesi. Erittäinkin oli tarkkuus ampumisessa suuressa arvossa. Wasta kun poika sen taidon oli oppinut, oli "tullut joutselle", tuli hän oikein mieslukuun otetuksi.

Käsitöistä näkyy sepän taito olleen vanhin ja suurimman arvoinen esivanhemmillamme. Siitä tulikin että sanaa seppä myöhemmin ruvettiin käyttämään kaikista käsitöitten mestareista; saatiin puuseppiä, rättiseppiä (molemmat Wirossa vielä nytkin merkityksessä nikkari ja kraatari), jopa myös runoseppiä. Lienevätkö Suomalaiset alkuansa itse keksineet sepän taidon vai naapureiltaan oppineet, siitä ovat tutkijat vielä erimielin. Mutta varmaa on että he jo ikivanhoina aikoina osasivat saada rautaa heidän järvisään ja soissaan makaavasta rautahölmästä, ja että naapureinsa tarinoissa aina ovat matkitut sangen taitaviksi takojiksi. Erittäinkin halulliset olivat Suomesta saadut sota-aseet. Suomen sepän takoma miekka tai nuoli, jota tehtäessä muka oli monta voimallista loihduttua luettu, pystyi vaikka mihin. — Paitsi metallikaluja osattiin tietysti Suomessa jo silloin puu-astioitakin tehdä ja huoneita salvota.

2. Sota.

Wielä on yksi miesten toimi mainittava, mihin Suomalaiset varsinkin pakanuuden viimeisinä aikoina näkyvät antauneen suurella ahkeruudella, niin että se ikään kuin elinkeinoksi muuttui. Tämä toimi oli sodankäynti. Samalla aikaa kuu Skandinavit, kristin-uskoon kääntyen, lakkasivat hävitysretkistänsä Etelä-Eurooppaan, alkoivat heidän slavinsukuiset naapuri-pakanansa Itämeren etelärannikolla ynnä suomalaiset heimot kummin puolin Suomenlahtea vuorostaan käydä heillä vieraina. Pienillä kannettomilla aluksillaan he purjehtivat rohkeasti Itämeren selkien yli ja ryöstelivät sekä Ruotsin itäistä rantamaata että myös Skoonea, joka silloin vielä kuului Tanskan vallan alle. Jos runoja on uskominen, käytiin kaksi kolme kertaa kesässä tämmöisillä retkillä. Erittäinkin ahkeraita merirosvoja näkyvät Wirolaiset olleen. Mannermaalla oli sotaretkien tavallinen aika Wiron puolella ja epäilemättä myös Suomessa joulujuhlien perästä, jolloin pakkanen oli tehnyt sillat joitten ja vesien yli ja lumella oli hyvä kulkea. Silloin kävivät soturit ratsunsa selkään istumaan tai myös rekeensä ja läksivät riemulauluilla verityöhönsä. Reet piti aina olla muassa saaliin kuljetusta varten. Wihollisen maahan tultua talot poltettiin, pellot hävitettiin, täys-ikäiset miehet tavallisesti tapettiin kaikki tyyni. Waimojen ja lasten tappamista sitä vastaan katsottiin luvattomaksi, häpeälliseksi. "Ei liene minua luotu naisia menettämähän", arveli Ilmarisenkin miekka, kun hän sillä aikoi vastahakoista morsianta hukata. Waimot ja lapset vietiin saaliiksi kotiin, joissa edellisistä muutamat joskus naitiin, muut ynnä lapset käytettiin orjina. Saaliiksi kelpasi muutenkin kaikki mitä vaan irtonaista taloissa oli: vaatteet, työkalut, ruoaket ja karjat.

Tämmöisestä perin-juurisesta hävityksestä säilyäkseen, paettiin, jos vaan ajallansa vielä saatiin sanoma vihollisen tulosta, kaikellaisiin turvapaikkoihin. Wirolaisilla oli paikottain maan-alaiset luolat, mihin perheineen, tavaroineen kätkeytyivät. Missä ei semmoisia ollut, paettiin sekä Wirossa että myös Suomessa jylhimpään korpeen. Siellä oli sitä varten rakennetut piilopirtit. Näiden piilopaikkojen ympäri hakattiin metsä murroksiksi, joiden takaa oli helpompi torjua pois vihollista, jos hän kuitenkin sinne osasi. Lujempina turvana olivat kuitenkin linnat, joita Wirossa oli joksensa tiheässä ynnä Suomessakin useammin paikoin. Semmoinen on esim. se, jonka jälkeä näkyy likellä Porvoota. Meidän mäkisessä maassamme ovat linnat vuorilla raketut; Wirossa sitä vastaan lakealla kankaalla. Siellä täytyi sentähden mättää kokoon erinomaisen korkeat multavallit suojaksi. Wallin ylireunalle tiedetään Wirolaisten, samoin kuin Bjarmalaisistakin olemme nähneet, vielä panneen lujan ja korkean sorto-aidan suurista puista. Wirolaisten linnain keskellä on aina kaivo. Piirittäjät puolestaan kaasivat myös murroksia ylt'ympäri linnan, ampuen niiden takaa jokaista kun linnan vallille tuli näkyviin. Sitten mättivät kokoon korkeat risuläjät, joiden polttamalla yrittivät sytyttää vallin päällistä sorto-aitaa. Wäkiryännäkö viimein lopetti piirityksen; vihollinen pääsi sillä sisään taikka sai selkäänsä ja läksi pois.

Kalevalasta näemme Suomalaisilla olleen tapana että päälliköt kaksimiekkasilla joskus koettivat voimiansa ennen yleistä tappelua. Molemmat taistelijat silloin kävivät yhden härän vuodan päälle

seisomaan. Ensiksi mitattiin miekat; kenen oli miekka pitempi se sai ensimmäiseksi sivaltaa. Toisen päällikön kaaduttua riensi hänen vimmastunut väkensä kostamaan ja niin alkoi yleinen kahakka. Wirolaisista ja Liiviläisistä on kerrottu että he taisteluun kävivät huikealla huudolla ja kilpien kalisuttamisella. Kurjensaaren sotaisat asukkaat aina huusivat "*Tour' abita!*" näin kutsuen sotajumalaansa auttajaksi. — Wälirauha sovittiin Wirossa sillä tavoin että viholliset toisilleen lähettivät kumpikin yhden keihään; kun välirauha oli lakkautettava, laitettiin keihäs jälleen takaisin. Wakinaista rauhaa sovittaessa piti sovinto vahvistettaman juhlallisilla uhreilla.

Suomenlahden eteläpuolisista heimolaisista on se varmaa tieto, etteivät käyttäneet rautapaitoja. Tuskin niitä siis lienee ollut meidänkään esivanhemmilla. Mitä Kalevalassa on rautapaidoista sekä "luustoista" mainittu, lienee myöhempää lisäystä. Ainoana suojana oli kilpi, joka ainakin Kuurilaisilla oli tehty kahdesta laudasta ja viskattiin pois likelle tultua. Päässä ehkä jo kannettiin silloin vahvempuna turvana jonkunlaista kypärää. Aseina olivat miekka, kalpa eli säilä; tappara eli sotakirves; tuura eli rautakanki; keihäs; joutsu nuolineen, jonka käyttämisessä Suomalaiset kehuttiin ylen tarkoiksi; nuija; linko *kivineen*; mainitaanpa Wirolaisilla myös ahraimet sekä viikatteet sota-aseina. Kalevipoika-runoissa on järjestetty virolainen sotarinta meille kuvattu. Keihäs-miesten piti olla keskellä eturivissä; niiden takana seisoivat tapparan kantajat. Nuijalla ja ahraimilla varustetut asetettiin niiden äärille, ja linkojat kummallekin puolelle aivan äärimmäisiksi. Joutsimiesten piti sotarinnan takaa mäen vietteeltä lennättää nuoliansa. Ratsumiesten, joiden sijasta ei kuitenkaan ole puhetta, piti rae-sateen tavalla tuiskahtaa päälle. Samain runoin mukaan oli Wirolaisilla myös liput kunkin joukon merkinä. Kukaties on kuitenkin tämä kuvaus syntynyt myöhemmin, kun Wirolaiset olivat tottuneet edistyneempien kansain sota-temppuja näkemään. Lippu on sentään suomenkin kielessä alkuperäinen sana.

2. Waimoin elämä ja toimet.

Mitä sivistymättömämpi joku kansa on, sitä halvempaa se pitää vaimojansa, sitä raskaammat työt se sälyttää heidän niskoilleen. Paras sivistyksen mitta on aina se, missä arvossa missäkin kansassa vaimot ovat. Meidän esivanhemmillakin olivat vaimot alkuaikoina epäilemättä paljaina työorjina. Kuitenkin näkyy heidän tilansa pakanuuden viime aikoina jo suuresti parantuneen. Näin ainakin voimme jollakin varmuudella päättää Kalevalan runoista, varsinkin koska myös Wiron vanhat runot useammin suhtein todistavat samaa.

Naimiskauppa, sen tämä vanha nimi jo selvästi osoittaa, oli alkuansa esivanhemmillamme työorjan myömistä, samaten kuin nytkin vielä on Siperiassa asuvilla suomensukuisilla kansoilla. Isä on syöttänyt tytön vahvaksi työntekiäksi; siitä vaivastaan hän tahtoo maksun; muulla keinoin ei anna häntä. Monastipa, kun kosijalla ei ole oston tarpeellisia varoja, hän tulee salaa ja ryöstää tytön väkisin. Nämät ryöstöt ovat sitä tavallisempia, koska vanha laki kääntää ottaa nainen vieraasta, usein vihollisesta suvusta.

Tämä raaka tapa, sen näemme sekä Suomen että Wiron runoista, oli meidän esivanhemmillamme jo suuresti sivistynyt, vaikka kyllä muutamia jälkiä muinaisista pitämyksistä vielä oli tallella. Pakanuuden viimeisinä aikoina suomalaisella ja virolaisella työllä jo oli valta valita kenelle tahtoi mennä. Usein tahtoi suku häntä toiselle, itsepäns hän otti toisen. Taikka jos pelkäsi pakoitusta sukulaistensa puolesta, niin hukutti itsensä pikemmin kuin että olisi myöntynyt. Kosiomaksu oli kyllä vielä jäljillä, vaan useammin muuttunut urhotöiksi, joilla morsian oli ansaittava. Kuitenkin olivat tyttöin ryöstöt vielä aivan tavalliset; sen näemme runoistamme, sen myös todistavat Saksalaisten aikakirjat Wirolaisista. Wanha vielä voimassa oleva tapa, joka kielsi oman heimon eli kylän tyttöjä naimasta, nähtävästi yllytti tämmöiseen väkivaltaan. Mutta runot näyttävät myös, kuinka väkinäinen teko jo oli naisten kohonneelle mielelle vastahakoinen. Näin ryöstetyt morsiamet usein hukuttivat itsensä tai olivat uskottomat miehillensä. He olivat jo liian jalot paljaaksi sotasaaliiksi.

Häät vietettiin suurilla juhlallisuuksilla, runsaalla syömisellä sekä oluen juomisella, ja runoin laulamisella, joissa kumpaisellekin puolisolle esitettiin mitkä velvollisuudet heille oli uudessa säädössä, ja annettiin heille hyviä neuvoja. Menot monellaiset olivat myös noudatettavat, joista muutamia ovat niin vanhaa alkuperää, että niitä nytkin vielä tapaamme Wirolaisilla samallaisina kuin meillä, jopa myös kauas ja ikivanhoina aikoina meistä eronneilla Madjarilaisilla. Wirolaisia tiedetään olleen tavallista pitää useampia vaimoja. Ettei monivaimoisuus Suomessakaan ollut aivan näkymätöntä, näyttää runo Lemminkäisestä, joka kääntää mennä Pohjolan neitoa kosimaan, vaikka hänellä jo on Kyllikki puolisona. Hänen äitinsä epäys tässä tilaisuudessa: "kamala on naista kaksi yhdellä miehellä!" todistaa kuitenkin, jos ei se ehkä myöhempi lisäys liene, että jo semmoista tekoa luvattomana pidettiin.

Useammin paikoin Kalevalassa näemme että mies kosiessaan etupäässä piti silmällä mesileivän leipojan, kenstin kehrääjän ja kutojan, sanalla sanoen oivan työntekijän saamista taloonsa; täynnä ovat runot myös kuvauksia siitä kuinka naisen sääty, tyttö-oloon verraten, oli työläs ja huolettava. "Kuni huiskit hunnutoinna, sini huiskit huoletoinna; huntu vasta huolta tuopi, palttina pahaa mieltä!" näin laulettiin nuorikolle häissä. Naisilla olikin todella paljo ja raskasta työtä toimitettavana. Heitä kyllä ei,

niinkuin esim. Pohjois-Amerikan indianilaisilla metsästäjä-heimoilla, käsketty kauvas korpiin ammuttua saalista noutamaan, kun puoliso illalla väsyneenä palasi eräretkeltään. Ei myös ollut maanviljelyksen raskas vaiva yksistään hänen olkapäillensä säilytetty. Siksi olivat Suomalaiset jo liian sivistyneet. Mutta sittekin tuli vaimoille usein kovin rasittava työ osaksi. Heidän toimitettavat olivat ne työt, joita naiset vieläkin yhä toimittavat suomalaisessa salossa. He auttoivat miehiä heinän lyömisessä, kasken poltossa sekä riihen puimisessa. Yksinänsä sen lisäksi hoitivat karjaa, kutoivat vaatteet, laittoivat ruuvat, pitivät tuvat sekä vaatteet puhtaana ja varustivat saunat. Mutta näiden töiden lisäksi, jotka enimmäksi osaksi kuuluvatkin naisille, tuli vielä erinomaisen vaivaloinen ja rasittava työ, josta nykyiset vaimot onnekseen jo ovat pääsneet. Tämä työ oli viljan jauhaminen. Silloin ei vielä ollut Suomessa myllyjä minkäänlaisia, ei tuulen eikä veden käyttämiä. Kaikki vilja oli jauhattava tuvassa seisovan kahden kiven välillä, joita piti käsillä vierittää. Monesti olivat raukat uupua ennen kun saivat talolle tarpeellisen jauhon jauhatuksi.

Rakkaus yksin vaan voi huojentaa näin vaivaloista elämää. Runoissamme onkin monta esimerkkiä että esivanhempamme, vaikka kyllä kosiessaan työntekijää hakivat, samassa myös hakivat itselleen sydänten kumppalia morsiamesta. Ilmarisen syvä suru, kuin hänen vaimonsa on kuollut, todistaa sen selvästi, ettei tämä ollut hänellä ainoasti työorjana. Olipa toinenkin rakkaus, joka epäilemättä suuresti sulostutti Suomen naisen päiviä; se oli rakkaus hänen ja lastensa välillä. Joka kerta kun siihen tilaisuutta on, kuvaavat runot tätä rakkautta niin hellästi, liikuttavaisesti, että ne paikat ovat kaikkein ihanimpia koko vanhassa runoudessamme. Paha rangaistus, sanovat runot, on sille tarjona, ken oman äitinsä, kantajansa mieltä pahoittaa. Emäntänäkin oli Suomen naisella suuri arvonsa ja jokseenkin vapaa valta kotitöitten piirissä. Leskenä oli hän koko talon hallitsijana. Alempaa arvoa miesten suhteen osoittavaa oli sitä vasten taas että naisille ei annettu osaa isän perinnöstä ja että he eivät saaneet istua pöydässä miesten kanssa, vaan piti näitä palveltuaan syödä ovempana lieden ääressä, niinkuin nytkin vielä on paikoin tapana. Samoin myös näkyy silloin olleen aivan tavallista että mies vaimoansa kuritti lyömisellä.

Wiimeeksi sananen vielä Suomen naisten puvusta siihen aikaan. Se taisi pää-asiallisesti olla semmoinen kuin nytkin vielä nähdään Jääskeläisillä Wiipurin seuduilla. Sen todistavat Kalevalan ja Wironkin runoin yhtä pitävät kuvaukset. Tytöt kävivät peittämättömillä hiuksilla, jotka muutamin seuduin olivat palmikoitut, toisin taas tasaisiksi leikatut. Kulmilla oli heillä punainen tai sininen lanka, Wirossa tämmöisillä nauhoilla kääritty sepel. Naidessaan saivat sitten hunnun päähän, erimuotoisen eri seuduissa. Waatteitten liepeet olivat monivärisillä nauhoilla päärmätyt tai langoilla kirjatut. Monastikin kudottiin myös hopea- ja kultalankaa itse kankaisin, niinkuin Liivinmaalla haudoista löydetty vaatteet todistavat. Paitsi näitä koristuksia panivat suomalaiset immet vielä mielellään päälleen kaikellaisia helineita, kalkkareita. Kaulassa piti olla helmet, lasista, merikullasta tai hopeasta; niiden sijasta käytettiin myös lävistettyjä rahoja sekä muita metallinpalasia. Wyölläkin olivat tämmöisistä heliseivistä koruista tehdyt vitjat. Käsivarsissa on käsikäareet, sormissa sormukset. Kaikkein kalleimpana kaunisteena oli ympyriäinen hopeasolki, joka rinnassa kiinnitti vaatteet; mitä suurempi se oli, sitä suurempi sen kantajan rikkaus. Näin koristettuna näyttivät naiset itseänsä pyhinä *kisoissa* (leikeissä) ja *karkeloissa* (tanseissa).

Miestenkin puku näkyy olleen semmoinen kuin nykyajan Jääskeläisillä. Se vaan eroitusta että silloin pidettiin *haventa* (partaa) miehelle välttämättömänä koristuksena. Myöskin taisi patalakki olla hatun sijassa.

4. Hallitus ja lait.

Oikein vakainaista valtakuntaa ei Suomalaiset saaneetkaan rakennetuksi ennen kun joutuivat vieraan vallan alle. Ei ole ollut koskaan yhteistä kuningasta, joka olis yhdistänyt heidät kaikki mahtavalla valtikallansa. Siksi he asuivat liian hajallaan, liian avaralla alueella. Mahdollisempi ja luonnollisempi olisi ollut kuitenkin kunkin suuren heimokunnan yhdistyminen eri hallitsijansa alla. Mutta sitäkään eivät Suomalaiset tehneet. Ei ole milloinkaan ollut Karjalaisten, tai Wirolaisten, tai Warsinais-Hämäläisten kuningasta. Suomalaiset eivät rakastaneet yksinvaltaa. Heidän hallitustapansa oli aivan toisellinen.

Katsokaamme kuinka laita oli Wirossa, jonka hallitus-oloista meillä on jokseenkin laveat tiedot. Useammat (on 14:kin mainittu paikoittain) naapurikylät aina olivat yhdistetyt yhdeksi *kihlakunnaksi*. Jokaisella tämmöisellä kihlakunnalla oli ylinnä päällikkönä sen *vanhin*. Mitä toimituksia ja kuinka avara valta vanhimmalla oli, siitä ovat tiedot valitettavasti vaillinaiset. Luultavasti olivat he tuomareina; ainakin on yksi tilaisuus mainittu, jolloin Saksalaiset, yhden maakunnan kristin-uskoon käännettyään, asettivat juuri nämät vanhimmat tuomareiksi, arvattavasti totuttua tointa jatkamaan. Sodassa olivat vanhimmat päällikköinä. — Useammat likinäiset kihlakunnat taas olivat yhtenä maakuntana. Aika ajoon pidettiin näissä aina *keräjät*, joihin maakunnan miehet tulivat kokoon yhteisiä, tärkeitä asioita keskustelemaan ja päättämään. Tässä päätettiin yhteiset sotaretket, otettiin vastaan muiden

maakuntain tai muukalais-kansain lähettiläät, ja sovittiin niiden kanssa liitoista tai rauhasta. Ei näy mitään merkkiä siitä että vanhimmilla olisi ollut suurempi sananvalta keräjissä kuin muillakaan. Mutta arvata sopii että mainion arvoisan päällikön sana pidettiin painavampana. Keräjissä aina juutiin vahvasti mettä, joka sitä varten oli tehty. — Olipa *Raigalan* kylässä Harjun maakuntaa, noin keskipaikoilla Wirolaisten aluetta, yhteinenkin keräjäpaikka, mihin kaikkein ympäri asuvain kansain, se on nähtävästi kaikkein Wiron maakuntain lähettiläisten sanotaan tulleen kokoon kerta vuoteensa. Väli-ajoillakin lähetti toisinaan joku maakunta sanansaattajia muille heitä yhteisiin tuumiin yllyttämään. Mutta sangen heikko tämä erimaakuntien keskinäinen side oli. Tärkeimmistäkin asioista kukin maakunta tavallisesti päätti itsekseen. Toinen saattoi vihollisen kanssa sovinnon solmia, toinen aivan likekkäin oleva jatkoi sota, tästä huolimatta. Uuden uskon nostaman eripuraisuuden syyksi pitänee kuitenkin arvata se seikka, että valloitus-sotien aikana kukistetut maakunnat auttoivat Saksalaisia vielä pakanoina olevia veljiänsä vastaan.

Suomen puolisisista valtiollisista oloista ei meillä ole paljon mitään tietoja. Se vaan on mainittu että Karjalaisillakin Suomenveden pohjan ja Laatokan välillä oli maakunta- ja kihlakunta-jako. Wienan Karjalaisien olemme nähneet olleen vanhimpiensa hallituksen alla. Tästä voimme siis päättää hallitussuhteitten tällä itäisellä Suomen kansan haaralla olleen yhdelläisinä kuin Wirolaisilla. Sitä suurempi syy on vielä arvella samaa Länsi-Suomen asukkaista, jotka olivat vielä paljo likempää sukua Wirolaisten kanssa. Kenties oli kuitenkin Suomen puolella, missä asukkaita taisi olla harvemmassa ja enemmän hajallansa, maakuntien keskinäinen side vielä heikompi.

Kirjoitettuja lakeja Suomalaisilla ei ollut, sillä kirjoitus oli heille tuntentatoin taito. Mutta vanhat lakisäännöt, joita niin yksinkertaisissa oloissa tietysti ei tarvittu vielä monta, säilytettiin epäilemättä, samoin kuin Ruotsalaisilla samaan aikaan, tuomarin virkaa toimittamien vanhimpien muistossa. Jotkut jäljet näistä kansamme muinaisista omista oikeuskäsitteistä on vieläkin säilynyt Karjalaisten kesken, etenkin Aunuksen ja Arkangelin kuvernementeissä. Niihin kuului tuo jo mainittu, ettei naisilla ollut osaa perinnöissä. Kun tytär kerta oli naitettu ja myötäjäisensä saanut, hänellä ei enää ollut mitään oikeutta vanhempainsa pesään. Samoin poikakin, joka perheestä muutti ulos, sai silloin osinkonsa yhteisestä pesästä, mutta ei sen perästä enään ollut perinnössä osallinen.

Wapailta miehillä ei tainnut olla mitään sääty-eroitusta keskenään. Wanhimmat tietysti pidettiin virkansa tähden suuremmassa arvossa. Mutta suuresti epäiltävä on, vaikkei vaillinaiset tietomme siitä anna selitystä, että heidän virkansa olis ollut perinnöllisenä ja siis jonakuna aatelis-säätyinä. Paitsi vapaita löytyi Suomalaisien keskellä myös orjiakin, sodasta oma-saamia vaimoja sekä lapsia taikka muilta ostettuja sotavankeja. Heitä käytettiin raskaampiin töihin.

Wirolaisten tiedetään valloituksen aikoina asuneen suurissa kansakkaissa kylissä. Sama tapa vallitsee yhä nytkin meillä Hämeen maassa. Ja Karjalassa pysyivät vielä muutamia vuosikymmeniä takaperin useimmat polvikunnat yhtä sukua hajoamatta yksillä tiloilla. Siitä sopinee päättää suurissa ryhmissä asumisen olleen yleisenä tapana muinaisilla Suomalaisilla. Noina alinomaisina sota-aikoina ei sopinutkaan olla muuten. Jos olis silloin jo hajottu yksinäisiin, toisistaan kauvas eroitettuihin taloihin, niin olisi vihollinen helpommin voinut hävittää heitä yksitellen.

5. Huvitukset.

Useimmat leikit, joita kansa nykyänsä Suomessa harjoittelee, lienevät nykyisempää syntyä ja suureksi osaksi naapurikansoilta lainatut. Alkuperäisesti suomalainen sitä vastaan on epäilemättä *arvoituksilla olo*. Pitkinä talvis-iltoina, kun päreen valossa koko perhekunta istui koossa tuvassa ja kukaties kyläläisiäkin vielä oli käymään tullut; silloin sopi niin hyvin huvitella arvoitusten esittämisellä ja arvaamisella. Ken määrättyä arvoitusten lukua ei osannut selittää, se tuomittiin pilkalla "Hymylään menemään". Hänelle laulettiin pitkä runo kuinka Hymylässä eletään, ja tehtiin kaikellaisia kujeita.

Paras huvitus oli kuitenkin runoin laulaminen ja kanteleen soitto. Niitä laulettiin taikka itsekseen tai myös kaksi yhdessä, jolloin toinen, *säestäjä*, aina kertoi esilaulajan sanat. Sillä välin tämä taas mietti jatkoa. Usein tehtiin runot juuri samassa kuin laulettiin. Useimmiten kuitenkin olivat vanhoja, jotka polvesta polveen menivät perintöön, Sisällykseltänsä nämät olivat monellaiset. Niissä oli lempi-, ilo- ja huolilauluja, joita varsinkin naiset laulelivat jauhinkiveä vierittäessään tai lasta liekuttaissa. Toiset laulettiin häissä; ne kuvasivat avioparin elämää ja neuvoivat, varoittelivat avioliittoon ruvenneita. Wielä toiset laulettiin eri juhlissa. Olipa myös loihturnoja, joilla, niinkuin edempänä saamme nähdä, luultiin voitavan saada luonnon voimat tottelemaan. Sukulaisuudessa näiden kanssa olivat rukous-runot, joilla jumalien apua anottiin.

Wiimein vielä oli runoja, joissa ylistettiin esivanhempain urhotöitä. Mainioimmat näistä ovat nyt kerättynä ja kokoon pantuna nimeltä *Kalevala*. Se kertoo meille kaikkein ensiksi, kuinka maailma luotiin ja tehtiin semmoiseksi kuin se nyt on. Sitten se kuvaa esivanhempiemme taisteluita Suomen alkuperäisten asukasten, Lappalaisten kanssa. *Joukahainen*, laiha Lapin poika, joka on kuullut Suomen

viisaan runoniekkan *Wäinämöisen* taidosta, tulee kilpalaulantoon hänen kanssaan. Turhaan koettelee hän vanhaa laulajaa voittaa; viimein hän epätoivoissaan tarttuu miekkaan, sillä lopettaakseen taisteloa. Mutta *Wäinämöinen* laulaa hänet suohon, upottaen yhä syvemmälle. Päänsä päästimeksi lupaa silloin Joukahainen sisarensa *Wäinämöiselle* puolisosiksi. Mutta *Ainikki*, lupauksesta kuultuansa, ei huolikaan mennä vanhan varaksi; kun ei hän muuta pääsösehtoa näe, hukuttaa hän itsensä mereen. *Wäinämöinen*kin, kun kerran kosiotuumille oli tullut, meni muualta onneansa hakemaan. Hän tuli Pohjolaan, jonka tyttö oli maan mainio, veden valio kauneudeltaan. Wastaukseksi kosintaan hänelle pannaan ansiotyö eteen, takoa kummallinen taikakalu Sampo, kaiken maallisen onnen suoja. *Wäinämöinen*, joka ei itse osannut takoa, läksi kotiin takaisin ja lähetti sieltä *Ilmarisen*, sepistä kuuluisimman, aivottua työtä tekemään. Pohjolaan tultuansa, *Ilmarinen* takoikin, kalkutti kokoon semmoisen myllyn, joka yhdessä laidassa jauhoi jauhoja, toisessa suoloja, kolmannessa rahoja. Tyttöä ei hän kuitenkaan tällä kertaa saanut vielä; sillä tämä ei vielä tahtonut kodista luopua.

Pian sen perästä tulee kolmaskin Kalevalan urho, nuori lieto *Lemminkäinen* (myös *Kaukomieleksi* ja *Ahdiksi* sanottu) Pohjolaan kosimaan. Se oli suuri veitikka, aika naisten naurattaja, tyttöin tanssittaja. Hänellä oli jo vaimo kotona, *Kyllikki*, jonka hän Saaresta oli ryöstänyt. Mutta hän oli siihen suuttunut, kun tämä aina kävi kylässä kisoissa ja leikeissä. *Lemminkäisellekin* pantiin useimmat ansiotyöt eteen, jotka hän kaikki sai toimeen, paitsi viimeistä, nimittäin joutsenen ampumista Tuonelan joelta. Siinä näet eräs Pohjolan paimen ampui hänet kuolijaksi. Äitinsä kyllä haravoi *Lemminkäisen* jälleen ylös Tuonen joesta ja voiteli terveeksi, eläväksi; mutta urhon ei tehnyt enää mieli mennä Pohjolaan kosimistaan jatkamaan.

Wäinämöinen nyt taas vuorostaan suorihie kosioretkelle Pohjolaan. laittoi itselleen loihtimisella venheen ja läksi purjehtimaan *Ilmarisen* tietämättä. Tämän sisar kuitenkin havaitsi *Wäinämöisen* purren ja ilmoitti asian veljelleen. Tämä kohta läksi rantaa myöten ajamaan. Molemmat pääsivät yhtäaikaa perille ja ilmoittivat asiansa. Pohjolan emäntä, *Louhi*, olis tahtonut vävykseen mahtavaa *Wäinämöistä*; mutta tyttö mielemmin valitsi nuoremman kosijan, *Ilmarisen*, joka paitsi sitä olikin jo ennen ansainnut hänet Sammon takomisella. Suuret, komeat häät juotiin nyt näille molemmille. Kaikki kansa oli niihin kutsuttu, paitsi *Lemminkäinen*, sentähden että hän oli niin hetas riitoja nostamaan. Hääjuhlan loputtua tuli *Lemminkäinen* kutsumatta kuitenkin Pohjolaan ja tappoi isännän kaksintappelussa. Pahaa tekoansa paeten piili hän sitten vuoden Saaresta; mutta siellä nosti hän taas kaikkein miesten vihan, sillä että itseensä heidän naisensa rakastutti. Töin tuskin pääsi hän viimein sieltä hengissä kotiin.

Ilmarinen miekkoinen oli Pohjolan mainion immen saanut puolisosensa. Mutta kauan ei ollutkaan hänelle suotu pitää suloista toveriansa. Hänellä oli orja, nimeltä *Kullervo*, ostettu *Untamolta*, joka taas oli saanut sen sotavangiksi, koska poltti veljensä *Kalervon* talon. *Kullervo* parka, jota kaikki ihmiset aina valjusti kohtelivat, oli siitä saanut tuiman, kostonhimoisen luonteen. *Ilmarin* emäntä oli kerran leiponut hänelle kiven eväskakkuun, jonka pani mukaan, kun orjan laittoi paimeneksi. Siihen kiveen oli *Kullervon* veitsi, ainoa perintönsä, särkynyt. Tuosta suuttuneena hän nyt ajoi lehmät suohon, toi niiden sijasta susi- ja karhulaumat taloon, jotka emännän repivät. *Kullervo* pakeni metsään ja löysi siellä vanhempansa, jotka kuolleiksi luuli. Kauan ei hän kuitenkaan siellä pysynyt, vaikka häntä ensisti hyvin vastaan otettiin. Hurja luonteensa teki että hän kaikki työt pilasi. Tekipä hän viimein vielä väkivaltaa omalle sisarellensa, joka metsään oli eksynyt ja jonka hän siellä tuntematta tapasi. Tyttö epätoivoissaan viskausi koskeen. *Kullervo* puolestaan koki masentaa omantunnon vaivansa kostoretkellä *Untamo* vastaan, jonka hän tappoi kansoineen. Mutta ei pahan teon muisti siitä haihtunut; sentähden *Kullervo* viimein tappoi itsensä samaan paikkaan, missä sisarensa oli kohdannut.

Ilmarinen nyt meni uudestaan Pohjolaan, toista tytärtä kosimaan. Waan sitä eipä hänelle annettu, haukuttiin vaan häntä edellisen vaimon murhaajaksi. Suuttuneena ryösti *Ilmarinen* tytön väkisen. Waan kun tämä muista miehistä enemmän piti kuin hänestä, ei auttanut muu kuin muuttaa se kajavaksi karille. Hyvä sopu Pohjolan ja Kalevalan kansojen välillä nyt oli rikottu, ja Kalevalaiset rupesivat miettimään ryöstöretkeä, viedäkseen Pohjolasta Sampoa, onnen suoja. *Wäinämöinen*, *Ilmarinen* ja *Lemminkäinen* kaikki kolme läksivät väkineen sotaan. Pohjolaan tultuansa *Wäinämöinen* suloisella kanteleen soitollansa nukutti viholliset uneen; heidän nukkuessaan otettiin Sampo ulos vuoresta ja vietiin Kalevalaisten laivaan. Nyt lähdettiin kiireesti purjehtimaan. Ei kestänyt kuitenkaan pitkää aikaa, niin *Louhi* jo joutui jäljestä väkineensä isossa sotapurressa. Tappelu syttyi, jossa Sampo meni palasiksi ja upposi mereen. Aallot ajoivat kuitenkin koko joukon sen kalliita muruja Suomenmaalle. *Louhi* puolestaan ei saanut muuta osaa itselleen, kuin Sammon kirjavan kannen. Siitä ajoin alkoi Suomessa viljan menestys ynnä muu onni, vaan Lappiin tuli elo leivätön. Turhaan koki *Louhi* kostoksi kaikin tavoin tehdä vahinkoa Kalevalan kansalle. Turhaan nosti hän karhun heitä vastaan, laittoi pahat taudit heidän päälleen, jopa viimein ryösti auringon sekä kuun taivaalta ja sulki ne kivimäkeensä. Mutta Kalevalan miehet kaatoivat karhun, *Wäinämöinen* paransi loihdullansa taudit ja *Ilmarisen* takoessa kahletta *Louhelle* säikähtyi tämä niin että päästi taivaan loistavat kappaleet jälleen ulos. *Wäinämöinen* lauloi ja soitti iloissaan niin suloisia runoja että kaikki ihmiset ynnä myös elävät ja jumalatkin heittivät toimensa

ja tulivat kuultelemaan.

Ijäti ei kuitenkaan hänen riemunsa kestänyt. Neitti Marjatalle syntyi poika. Wäinämöinen sen tuomitsi tulella poltettavaksi, tai suohon hukutettavaksi. Waan päinvastoin se ristittiin Karjalan kuninkaaksi. Äissään läksi Wäinämöinen purjehtimaan ilmoja ja jätti vaan kanteleen Suomen kansan iloksi.

Näin laulavat vanhat runomme.

V. Muinais-Suomalaisten uskonto.

[*Muistutus*: Tätä lukua kirjoittaessa on koeteltu suomalaisia ja virolaisia taruja vertaamalla päästä sen perille mitä alkuansa oli Suomalaisten jumaluus-oppi. Muutamain suhtein on siis täytynyt erota Castrénista, jolla ei vielä ollut niin runsaita varoja Wirosta tarjona. Syyt, miksi kussakin paikassa niin on tehty, jääkööt tieteellisessä kirjoituksessa selitettäväksi. Tässä ei niille olisi sopiva sija; Muutamat pykälät, esim. kuolleitten palveluksesta ja juhlista, olen laittanut miten paraiten taisin panna kokoon tarjona olevista ristinriitaisista ja vaillinaisista aineista. Waan luultavaa kyllä on että niissä on paljokin väärin kerrottu. Eihän yrittänyttä laiteta. *Toimittaja*.]

1. Uskonnon yleinen luonne.

Meidän esivanhempamme käsityksen mukaan ei ollut luonnossa mitään aivan hengetöntä. He eivät puhutelleet ainoasti karhua niinkuin järjellä varustettua personaa, vaan myös semmoisissakin luontokappaleissa kuin esim. rauta olivat huomaavinansa inhimillisiä tunteita ja ajatuksia. Rauta oli synnytetäessä saanut sekaansa käärmeeen myrkkyä; siitä oli muka koko sen luonne pahaksi turmeltunut. Se nyt piti vihaa ja äkää sydämessään ja tahtoi purra kaikkea, jota pääsi likelle. Mutta paitsi sitä että kaikki luodut näin olivat personoittuna, löytyi vielä luonnossa ääretön joukko olentoja, jotka *haltijoina* pitivät huolta luontokappaleista. Jokaisella kiven, puun ja elämän lajilla, niin myös joka eri paikalla, jopa joka ihmiselläkin oli tällainen haltija, joka siitä piti huolta, ja auttoi, varjeli sitä. Jos ihminen tarpeikseen tahtoi käyttää jotakuta luotua kappaletta tai varjella itseänsä siitä, piti hänen kääntyä rukouksilla ja uhreilla näiden haltijain puoleen. Kaikki haltijat muuten ei olleet yhtä voimalliset. Nuot yllämainitut yhteen lajiin tai erityiseen paikkaan sidotut olivat mahtavampain haltijain palvelijoita, joilla kullakin oli suuret alueet, koko elementit hallittavana. Näitä olenneita sopisi siis eroitukseksi edellisistä nimittää *jumaliksi*. Mahtavin ja ylin kaikista jumalista oli taas ilman jumala, *Ukko*. Hän oli ikäänkuin heidän vanhimpansa. Mutta jumaluus-tarussakin osoittaisi taas sama yksinvallan pelko kuin valtiollisissa oloissa. Yli-jumalalla ei ole mitään valtaa pakoittaa muita jumalia tahtonsa mukaan. Nekin ovat kukin piirissänsä aivan itsenäiset, niinkuin suomalainen isäntä oli talossaan. Ainoa eroitus jumalilla on, että Ukon vaikutus on avarampi, voimallisempi. Sentähden häntä ylinnä rukoeltiin ja palveltiin.

2. Ukko, ilman jumala.

Ilman hallitsija näkyy olleen ensimmäinen ja aikansa ainoa, Suomalaisten palvelema jumala. Jumala olikin silloin hänen omituisena nimenään. Sen alkuperäinen merkitys, näet, tarkoittaa jumun eli jyrinän kotoa s.o. taivasta. Sillä nimellä oli vielä Bjarmein palvelema olento mainittu. Koska sitten myöhemmin aikoina ruvettiin ajattelemaan eri hallitsijoita olevan muillakin elementeillä, tuli myös heille jumala nimeksi, joten se sana sai yleisemmän merkityksen. Nyt pantiin ilman jumalalle nimi *Ukko*. Se oli kunnianimi, joka osoitti että häntä pidettiin *Yli-jumalana*, kaikista jumalista vanhimpana, etevimpänä. Samaa tarkoittivat myös "*Taatto* taivahinen" ja "ilman *Isä*," jolla tavoin häntä toisinaan mainittiin. Vielä kuului hänestä joskus nimet *Pitkänen*, koska pitkänen eli salama oli hänen aseensa, ja *Pananne*, koska jyrinä eli paukkuminen oli hänen äänenään. Wirolaisilla nimitettiin häntä useimmiten *Wanhaksi Isäksi tai Taaraksi*.

Itse nimestä Ukko jo näkyy että ilman jumalaa arveltiin vanhaksi mieheksi; muuta hänen ulkomuodostaan ei ole runoissa mainittu. Pukunapa oli hänellä sinertävät sukat, kirjavat kengät sekä tulinen paita. Wesikaarta eli ukonkaarta hän käytti joutsena, jolla ampui vaskiset vasamat, teräsnaiset nuolet, rautaiset rakehet. Miekkansa, salama, oli tuliteräinen, säkeneväinen ja pidettiin tulisessa tupessa. Jolloinkuloin Ukko kultaista kurikkaakin käytti. Kauhistuttava oli hänen äänensä, koska hän jyrinässä puheli pilvien läpi. Niin suuresti pelkäsivät sitä ihmiset, etteivät tohtineet vihollistensa hirvitykseksiään pyytää Ukkoa jyrisemään.

Asuntonsa oli Ukolla yhdeksännen taivaan päällä, pilvien keskellä, itse taivaan navan kohdalla. Tie sinne kävi tähtien välitse. Mehiläinen, kerran sinne mennessään, lensi ensipäivän kuun kulmille, toisena otavan olkapäille, kolmantena seitsentähtisen selille. Sieltä sitten oli vaan palanen matkaa pyhän Jumalan perille. Siinä seisoi Ukko, vahvoilla hartiollaan kannattaen ilman kantta. Ei hän kuitenkaan

siinä toimessa ollut yhä kiini; sillä taivaalle oli muutenkin pantu lujat pielet tueksi. Nähtiin siis hänen toisinaan käyskelevän pilven äärtä myöten, taivaan rajaa pitkin. Toisin kerroin hän taas ajoi toimituksilleen kirjavassa korjassa (reessä).

Ilman jumalana Ukko hoiti ja hallitsi kaikkia ilmassa olevia ilmiöitä. Hän synnytti voimallansa pilvet taivaalle ja johti niiden kulkua. Niitä yhteen sysäämällä, lomitukseen louksahuttamalla piroitti hän niistä milloin sadetta, milloin lunta, milloin rakeitakin. Tällä lailla hän voimallisesti vaikutti kaikkiin ihmisten ulkotöihin, varsinkin maanviljelykseen, jonka menestyminen kokonaan on säiden soveljaisuuden nojassa. Ukkoa rukoeltiin että antaisi oraille nouseville, touvoille tohiseville menestykseksi vuotaa taivaasta simaista eli metistä sadetta. Toisin kerroin taas pyydettiin häneltä poutaa ja kuivattavaa tuulta, koska heinät oli niitettävät tai elo leikattava. Niin-ikään oli metsämiehelle Ukon apu välttämätön, vaikka kyllä löytyi erinäiset metsän haltijat. Ukkohan yksin voi antaa uutta lunta, hienoista vitiä, jotta pyytäjän sukset pääsivät liukkaasti kulkemaan maita ja soita myöten. Toisinaan myös pyydettiin häneltä utua, ettei metsän elävät huomaisi lähelle hiipivää metsämiestä. Kalastajakin, vesille lähtiessään, anoi Ukolta tuulta. Samoin myös kaikki matkustajat rukoilivat häntä; sillä maata myöten kulkija tarvitsi lunta ja aaltojen kyntäjä myötäistä tuulta. Wiimein oli Ukko karjanhoidossakin tärkeänä auttajana. Talven yli, niinkauvan kun karja navetoissa pidettiin, se oli yksistään Ukon suojan alla. Ja myös kesällä, vaikka silloin metsän jumalat sillä olivat varsinaisina hoitajina, otti Ukko siitä toimesta paljo osaa.

Wielä suojeli Ukko ihmisten sekä karjan terveyttä ja paranteli kaikkinaisia tauteja. Erittäinkin oli hän lapsensynnyttäjän apuna. Yläällä Ukon luona seisoi amme täynnä tenhollisimpia lääkkeitä ja voiteita. Niitä rukoeltiin häntä piroittamaan maahan metisenä sateena. Taikka pyydettiin että hän muuttaisi medeksi löylyn saunassa, johon aina vietiin sairaat parannettaviksi; sillä hänen piti sammuttaa kivun polttava tuska. Haavat paranteli Ukko sillä keinoin että painoi paksun peukalonsa reijän eteen ja esti veren juoksun.

Tautien luultiin olevan pahoja olentoja, joita pahansuovat ihmiset noitien avulla noitivat toisten ihmisten kiusaksi. Sentähden anottiin myös, tauteja parannettaessa, että Ukko miekallaan ja nuolillaan kurittaisi, rankaisisi näitä pahoja olentoja ynnä heidän nostajiaan. "Tuo mulle tulinen miekka, säkeneväinen säilä, jolla kaataisin maalliset kateet ja voittaisın vedelliset velhot!" näin rukoili ahdistuksessa oleva. Samaten Ukko, kun häntä rukoeltiin, ampui kuolijaksi muitakin pahantekijöitä, varkaita ja murhamiehiä, taikka esti heidän pakoansa rajuilmoilla, vastaan tulevilla kovilla myrskyillä. Joskus myös sadatettiin Ukon nimen kautta tauteja vihollisen päälle.

Aivan luonnollista oli myös että sota-jumalana palveltiin tätä samaa väkevää, tulilajeilla varustettua Ukkoa. Tappeluun lähtijä anoi itselleen hänen säkenöivää miekkaansa, joka joukolle piti, satalukujakin vastaan kesti. Niinikään hän myös pyysi turvakseen Ukon tulista turkkia, ettei pää pahoin menisi raudan kirkkahan kijassa. Sotajumalana oli Ukolla erinäinen nimi, *Turisas*, jota ei suomalaiset muissa tiloissa näy käyttäneen hänestä. Wirolaisilla oli sotajumala myös nimeltä *Turis* tuttu, mutta tavallisesti käytettiin hänestä kuitenkin Ukko-jumalan yleinen nimi *Taara*. Wiipurin seudulla, Äyräpään kihlakunnassa, kuuluu olevan *Tyrjän-vuori*, joka oli Ukolle sotajumalana pyhitetty. Siellä kuultiin hänen aina, kun sota läheni maata, lyövän päristelevän suurta rumpuaan ja niin muodoin ennustelevan mitä tulossa oli.

Moninaiset olivat, niinkuin tästä näkyy, Ukon varsinaiset toimet; mutta eipä hänen vaikutuksensa niissäkään rajoissa pysynyt. Tottumus siihen että hän niin monessa tilassa auttoi, ja luottamus Ylijumalan suurempaan voimaan tekivät että ihmiset usein kutsuivat häntä avukseen semmoisiinkin töihin, jotka oikeastaan olivat hänen toimi-alastansa ulkona. Hänen puoleensa käännettiin missä tuskassa hyvänsä, koska muiden jumalien apu oli riittämättömäksi nähty. "Kuu ei tuosta kyllin liene," rukoeli hädän alainen, "niin huokaan ylemmäksi itse taivahan Ukolle!"

3. Maailman luominen.

Waikka Ukko näin voimallinen ja monitoimellinen oli, eipä kuitenkaan arveltu maailman luomista yksistään hänen työksensä. Meidän vanhat runomme ovat tämän asian suhteen sekavat ja ristiriitaiset; mutta Wiron luomistarut verrattavaksi otettua, voimme kuitenkin päästä hyvin todenmukaiseen käsitykseen siitä mitä esivanhempamme maailman synnystä arvelivat.

Itse kädellään näkyy Ukko luoneen ainoasti elementit; hän oli eroittanut veden ilmasta, vedestä maatanut manteren. Mutta kaikki oli häneltä vielä jäänyt muodottomaksi, järjestymättömäksi. Nykyisen maailman muodon rakentamisen alku aineista antoi Ukko *Ilman impien ja Kalevan poikien* toimeksi, jotka hän oli ennen kaikkea luonut.

Ilmasta, missä elämä tuntui kovin yksinäiselle, laskeusi vanhin Ilman immistä alas meren lainehille, muuttuen sillä tavoin *Weden emoksi*. *Sotka*, suora lintu, tai Wiron tarujen mukaan *päivän pääsky*, joka

myös kuului Ukon luomien Ilman impien joukkoon, muni veden emon polvelle munan. Tämä muna vierähti meren pohjaan ja särkyi sipaleiksi. Mutta olipa ihmettä! näistä kappaleista syntyi kaikellaista mitä maailman rakennukseen tarvittiin. Munasen alainen puoli asettui alaiseksi maa-emäksi, meren ja maan yhteiseksi perusteeksi. Munasen ylinen puoli kaariutui taivaan kanneksi, sulkien maailman päältäkinpäin määrättyihin rajoihin, yläpuoli ruskeaista tuli auringoksi paistavaksi, yläpuoli valkeista kumoittavaksi kuuksi; mitä munassa oli kirjavaa, siitä tähtöset syntyivät, mitä mustaa, se oli pilvien alku. Wirolaisen tarun mukaan Ilman immet vielä kutoivat kaikellaiset kauniit kankaat, punaiset aamuin ja illoin ripustettavaksi päivän veräjille, kirjavat vesikaaren vyöksi, kuulle kultaiset vaatteet, päivälle paistavan puvun.

Nytpä taas tuli Kalevanpoikien vuoro aloitettua työtä jatkamaan. Ilmarinen, sepistä suurin, jolla jo syntyissäänsä oli vasara kädessä, pihdit pivossa, nousi ylös ilmojen päälle. Siinä hän kalkutteli, takoen ylen taitavasti. Hän teki taivaan kannen kaikin puolin niin sileäksi ja tasaiseksi, ettei tunnukaan vasaran jälki eikä näy missä paikoin pihdit ovat kiinni pitäneet. Wirolaisten taruissa hän se myös on, joka pistää ilman pielet maa-emähän, kuljettaa kuun kodan paikalleen, panee tähdet kiinni taivaan kanteen, auttaa auringon ylös sille tehtyyn pesään. Wäinämöinen, vanhin ja viisain Kalevan pojista, näkyy saaneen veden ja manteren tarkemmin järjestääksensä. Uidessaan molempien vielä määräämättömällä rajalla käänsi hän välistä käden maata kohden, siihenpä kohta niemi sikesi. Missä hän kyljin maahan kääntyi, siihen tuli sileät rannat; missä pään toukkasi rantaan, siihen laittoi lahdelmat. Jalalla kun potkaisi pohjaan, siihen synnytti kalahaudat; syvimmat paikat saatiin kyntämällä ja kuokkimalla semmoisiksi. Keskieljille hän kasvatti salakarit, loi luotoset. Samoin myös se epäilemättä on hän, vaikkei runo sitä nimenomaan virka, joka järvet ja lammitkin lasi paikoilleen, oli mylleröittänyt mäet ja luonut kokoon louhikot.

Wieläpä oli manner kolkkona, autiona. Ei heilunut sen päällä heinän kortta eikä kuulunut puun latvan puhinaa. Senkin maan koristamisen kaikellisilla kasveilla toimitti Wäinämöinen apulaisensa *Pellervoisen* kanssa. Maat kylvettiin, suot kylvettiin, auhdot ahot kylvettiin, paasikotkin panetettiin. Mäjille kylvettiin männiköt, kummuille ihanat kuusikot, kanervat kankaille, nuoret vesat noroille. Nousi näin jokainen puun laji sille soveliaimmalle paikalle, nousi viimein myös tammi, jumalan pyhä puu. Kukatkin kasvoi nurmille, marjanvarret maille, ruohot kasvoi kaikellaiset, monenmuotoiset sikisi. Kaatoipa nyt Wäinämöinen kaikkein viimeiseksi kasken ja kylvi siihen ensimmäiset ohran siemenet.

Elävät eivät saaneet alkuansa yhdessä muun luomisen kanssa, eikä kaikki yht'aikaa. Heidän syntynsä oli hyvin erilainen, sen verta kuin runot siitä kertoilevat. Karhu esim. sikisi sillä tavoin, että Ilman impi, pilven äärtä myöten astuessansa, pudotti kuontalostansa pienen villatupsun mereen; siitä sen metsän emäntä korjasi ja tuuditti kulturaltvaisen kuusen oksassa, kunne mesikämmen valmiiksi joutui. Pahat elävät, esim. käärme, sitä vastaan olivat Hiiden luomia. Syöjätär oli vesille sylkenyt; sen syljen korjasi Hiisi ja muodosti käärmeeksi, pistäen sille silmät, hampaat, y.m. kaikellisista pahoista aineista. — Elottomista luontokappaleista oli taas rauta taivaallista sukuperää. Kolme luonnotarta eli Ilman impeä oli suohon lypsäneet maitoansa. Siitä tuli ruoste, raudan alku, ja sentähden on rautaa kolme eri lajia, koska se kolmen neidon rinnoista on valunut.

4. Taivaan haltijat.

Nuot kolme Ilman impeä, jotka raudan ruosteen synnyttivät, oli Ukko luonut käsiänsä yhteen hieromalla. Mikä lie muiden heidän sisarustensa synty ollut, siitä ei runot mitään virka, mutta luultavasti olivat hekin saaneet Ukon käden voimalla olennon sekä hengen. Aina edelleenkin, kun luomistyö jo oli valmistettu, pysyivät nämät immet taivahisen taaton palvelijoina toimitellen hänen käskyjäänsä. Yksi heistä, eroitukseksi muista, kunnioitettiin nimellä *kave* s.o. eukko. Niin-ikäin mainittiin häntä usein vanhin vaimoista, ensi-emä itselöistä. Tämä oli varsinkin avullinen tauteja parantaessa. Ylä-ilmoista, missä hän soitteli vaskisella veneellä, pyydettiin häntä alas haavoja lääkitsemään. Utuneulalla ompeli hän rikkouneet suonet kokoon, satoi vammat silkkinauhoilla ja melaeli suonia myöten saattaakseen veren jälleen tavalliseen juoksuunsa. Samaten tuli hän kutsuttaessa purkamaan kaikenlaiset muut ihmisiin puuttuneet kivut, ja toi helpoittavaa voidetta lapsen tuskassa oleville naisille.

Kaikilla muillakin *Ilman immillä eli Luonnon tytöillä, Luonnottarilla*, oli asuntonsa ylä-ilmoissa. Mitkä istuivat ruskoreunaisten pilvein päällä tai kiikkuivat vesikaaren notkelmalla. Tavallinen toimensa oli kehrääminen ja kutominen. Wiron tarujen mukaan he, niinkuin jo luomishistoriassa näimme, kutoivat päivän paisteen kultaista, kuutamon hopeista kangasta, vesikaaren kirjavaa vyötä, aamu- ja iltaruskon punaisia uutimia ynnä veden pitsi peittoa. Suomen runo myös kertoo *Utu-tytöstä eli Terhenettärestä*, joka taivaasta seuloi hienoa sumua maahan, sillä estäen tai auttaen ihmisten toimia. Likeistä sukua hänen kanssaan oli *Auteretar* (toisinaan myös mieheksi arveltu *Auterisen* nimellä), joka laittoi löylyn saunoissa terveelliseksi, niin että paransi kaikkinaiset taudit. Paljo on runoissa myös puhetta *Päivättärestä, Kuuttaresta, Otavattaresta sekä Tähdettärestä*, jotka kaikki, varsinkin edelliset kaksi,

olivat taitavat kulta- ja hopeakankaita kutomaan. He istuivat työtä tehdessään sinisen salon sivulla, lemmen lehden liepehellä tai myös punaisen pilven äärellä, pitkän kaaren kannikalla. Heidän kirjakyntiset hyppysensä helskyttivät kangaspuita levähtämättä ajalla tulettomalla, tulen tietämättömällä. Näin syntyivät ihmeen ihanat vaatteet, joiden vertaisia ei maalliset kutojat voikaan saada toimeen. Kummako siis jos nuoret neidot halulla katselivat niitä ja jolloinkuloin rohkenivat pyytää niitä itselleen. Eikä olleetkaan taivaan kutojat yhtään itarat; anteliaasti jakelivat he anelijoille lahjaksi kultiaan, hopeitaan.

Asuipa taivaskappaleissa miehisetkin haltijat. *Päivä-poika ja Kuu-poika* olivat komeita miehiä, kulkivat kullassa kuhisten, hopeassa helkkäellen. Poika *Pohjantähti* oli heitä nöyrempi, mutta sitä armahampi ihmisille lempeän luonteensa tähden. Kaikkein kolmen asunnot, *Päivälä, Kuutola sekä Tähtelä*, olivat erin-omaisen koreita, täynnä hopeisia tupia, kultaisia kammioita. Terävillä silmillään he näkivät kaikki mitä maan päällä tapahtui; he tiesivät salaisimmatkin asiat, jotka ihmisiltä olivat peitossa. Siitä syystä rukoeltiin heitä, samoin kuin myös yllämainittuja neitosisa, ilmoittamaan mistä kadonneet tavarat olisivat löydettävät, mistä eksyneet ihmiset olisi tavattavat ja varkaat keksittävät. Myös näyttivät he tietä oudoille matkustajille. —

Päivä-pojalla paitsi sitä oli suuri valta vuodentuloon; jos hän suuttui, taisi hän heleällä heinä-ajalla antaa lakkaamattomat satehet, kalliilla kaurankylvö-ajalla sitä vastaan ponnetonta poutaa. Samoin oli ihmisten sekä karjain terveys ja menestys suuresti hänen armonsa nojassa. Siksi pitikin häntä hartaasti rukoella, lauhkeasti puhutella: "nouse aina aamusilla, tämänkin päivän perästä, tee meille terveyttä, siirrä saalis saataviin, pyytö peukaloimme päähän, onni onkemme nenähän!" Toisinaan myös pyydettiin häntä nukuttamaan vihollista, että hänen tietämättänsä päästäisi täysin turvin saalista ryöstämään.

Kuukin voimallisesti vaikutti ihmisten toimiin. Kaikki tärkeät työt, erittäinkin kutominen, verkkojen laittaminen, lampaitten keritseminen, olivat alulle pantavat enenevällä kuulla; sitten menestyivät hyvin. Wirolaisillakin oli sama ajatus. Heidän runonsa ja tarunsa mainitsevat kuun vaikutuksen tärkeäksi kaikissa yrityksissä. Mutta varsinkin riippui terveys ynnä lempi- ja naima-onni kuusta. Enenevällä kuulla kastelivat neitokset kasvojaan pyhissä lähteissä, tervehtien kuuta loihtusanoilla. Tällä lailla pysyivät kauan aikaa nuorina, ihanoina. Enenevällä myös piti kosia ja häät viettää; sitten tuli kaikkalainen menestys taloon.

Sattuipa välistä että päivän tai kuun lempeät kasvot peitettiin ihmisiltä ja pimenivät. Silloin, näin esivanhempamme luulivat, taivaskappaleet olivat joutuneet pahojen, ihmisille vihollisten henkien kynsiin. Nämät henget olivat ne muka vuoreen sulkeneet, tai toisien tarujen mukaan yrittivät syödä ne suuhunsa. Kutka nuot häijyt päivän ja kuun ryöstäjät olivat, siitä tarut ovat eri-mielin. Mikä mainitsee *Louhen*, Pohjolan pahan emännän, mikä *Kuumeet*, mitkä *Rahkon*.

Ilmassa *Tuulenkin* haltija vielä asui. Häntä kutsuttiin avuksi vesille lähdeissä. Hänen piti paisuttaa purjeet ja tuuditellen ajaa venettä eteenpäin, ettei olis tarvis väsyttää sormia soutamisella. Tässä toimessa oli hän siis kaikille ihmisille avullisna, hyödyllisnä. Mutta hänen luonteensa oli kovin vaihtelevainen. Noidan tai muun pahansuovan mieliksi hän usein myös yltyi hurjaksi, esti veneen kulkua, kaikin voimin vastaan ponnistellen, jopa monasti sitä kaatamaankin yritti. Hänen näin riehuessa istui tyttärensä *Tuuletar* aaltojen harjalla, kutoa helskytellen veden emännän vaahtoista vaippaa. Toinenkin paha tapa oli Tuulella, että hän samaten noitien käskystä kuljetti tauteja ihmisten asunnoille. Muuttumattomasti lempeä sitä vastoin oli *Etelätär*, luonnon eukko, myös nimeltä *Suveltar* tuttu, lämpimän etelätuulen haltija. Se toi metistä sadetta kanssa pilvissä ja piroitti sitä alas voiteeksi haavoille sekä muille kivuille. Samoin myös peitti hän karjat laitumella hienoilla helmuksillaan, niin ettei sateet eikä muut tuulet pääsneet vahinkoa tekemään.

Wirolaiset arvelivat tuulen olevan lempeän, helläsydämisen *Tuulen-emän* hallussa, joka toi hemeät henkäyksensä avuksi kohta kun jossakin havaitsi tuskaa tai kipua. Siihen luottaen talonpojat nytkin vielä hirttäivät käärmeen tai hakkaavat kirveen puuhun sitä suuntaa kohti, mistä tuulta olis tarvis. Tuulen-emä paikalla rientää elävän tai puun kipua huojentamaan, ja taijan tekijä saapi suodun tuulensa. Toiselta puolen tuntevat hekin noitien nostamia tuulia, jotka tuottavat tauteja tai muuta pahaa.

Tuulen sikiöitä näkyy myös vielä olleen *Pakkanen*, joka sanottiin *Puhurin tai Hyytämöisen* pojaksi. Aivan varma ei hänen sukuperänsä kuitenkaan ole. Paremmiin tunnemme hänen syntymä-sijansa. Se oli Pohjolan kodan perässä, Pimentolan pirtin päässä. Siellä kyy oli hänellä imettäjänä, pohjatuuli tuudittajana. Ettei tällaisten katsojain hoidossa lapsi voinut tulla hyväntapaiseksi, on helppo arvata. Tulikin siis hänestä vallaton veitikka, joka kylmi kaikki, mitä eteen sattui. Wirolaisen tarun mukaan oli Pakkasella kolme poikaa. Ensiksi lähetti hän aina nuorimman, heikoimman pojan ulos, sitten muut, kunkin järjestään. Wiimeinpä, kuin piti tulla oikein aika kylmä, niin että linnut ilmasta putosi, silloin ukko Pakkanen itse läksi työhön.

Weden ylimpinä hallitsijoina olivat *Ahti eli Ahto* ynnä hänen puolisonsa *Wellamo*. Ahti oli vanha, kunniallinen ukko, ruohoparta leuvassa, päällään vaahtinen vaippa. Wesien valtiaana nimitettiin häntä veden isännäksi, aaltojen kuninkaaksi, satahaudan hallitsijaksi. Wellamo niin-ikään oli rehevä, kaunis, puhdas-muotoinen eukko, puettu sinilakkiin, rytiseen eli kaislaiseen paitaan (josta syyksi usein ruokorinnaksi sanottiin) ja hienohelmaiseen hameeseen. Päällimmäisnä piti hän *Tuulettaren ja Aallottaren* tekemää vaahtivaippaa. Mielenlaadultaan veden emäntä kuvattiin hyvin vakaiseksi, mutta kuitenkin ehtoisaksi, ihmisille armolliseksi.

Ahti ja Wellamo asuivat *Ahtolassa*. Tämä heidän asuntonsa oli meren pohjassa, utuisen niemen nenässä, terhenisen saaren päässä. Siellä oli syvyydessä aaltojen alla, mustien mutien päällä pikku pirtti, ahdas kammari kirjavan, paksun paaden kyljessä. Kaikkina aikoina eivät he kuitenkaan tässä yhdessä paikassa asuneet, vaan kävivät usein katsastamassa heidän valtansa alle myös kuuluvia maavesiä.

Tällä parikunnalla oli suuri joukko lapsia sekä palvelijoita, melkein kaikki neitosia. Tavallisesti sanottiin he kaikki yhteisellä nimellä *Wellamon neidot tai Wellamon väki*, niin ikään *Weden väki*. Useimmat asuivat meressä itse Ahtolan talossa. Mutta oli kuitenkin muutamilla eri asuntopaikkansa heille uskottuja toimia myöten. *Aallotar*, se liikutteli laineita, kulkien suurilla seljillä. Sisarekset *Sotkottaret* pulikoivat rantaruo'ikossa, kaiten karjaansa, sorsapoikuuksia. Joutohetkinänsäpä he niinkuin muutkin Wellamon neitokset mielellään silittelivät pitkiä hiuksiansa kultaisilla sukimilla, harjoilla hopeapäillä. — Koskessa asui *Kosken tyttö, Kuuhu-neiti*, halliten sen viljaisia pyörtehiä. Hänen puoleensa kääntyi koskenlaskija rukouksillaan, anoen että hän istuisi kihokivelle ja asettaisi aallot sylillä, kohentaisi kuohut kourilla, niin ettei se pirskuisi veneen partaan yli. Myöskin piti hänen kehrätä sininen lanka ja pauna se viitaksi siihen mistä paras veneväylä kävi. Koskea laskettaessa pyydettiin avuksi toistakin semmoisissa paikoissa asuvaa neitoa, nimittäin *Melatarta*, joka taitavalla kädellään johti veneen kulun vaarallisten paikkojen sivuitse. Kaikkein kovimmissa koskissa ei kuitenkaan näiden haltijain apu ollut riittäväinen; piti kutsua avuksi itse Ahti, vuon valio, ynnä akka kuohun korvallinen. Edellinen silloin teki kosken kivet sammalen pehmoisiksi ja veneen kepeäksi kuin hauvin vuolu; jälkimäinen riensi Kosken tytön avuksi aaltoja asettamaan. — Muuten oli vielä joka noron lähteessä erinäinen haltija, puhdasmuotoinen, hienohelmäinen, lammin neito. Hän se juutteli, kasteli salossa käyvää karjaa, niin että se tuli kauniiksi ja lihavaksi. Hän myös soi terveyden sairaille, jotka lähteestä otetussa vedessä kylpi; etenkin paranteli se silmän vikoja.

Ahtolan miespuolisista palvelijoista mainitaan ainoasti *Pikku mies*, musta, raudankarvainen muodoltansa, joka oli ylen eriskummallinen veitikka. Aalloista yletessään ei hän ollut pitempi vaimon vaaksaa, korkeampi härän kynttä; mahtui makaamaan maljan alle, seisomaan seulan alle. Mutta ennen kun kerkesitkään häntä oikein katsastaa, olipa mies jo ihan toiseksi muuttunut. Jalan polkiessa maata, pää ylettyi pilviin asti; partaa oli polviin, tukka takana kantapäihin saakka. Syltä oli silmien väli, syltä housut lahkehesta, puoltatoista polven päästä, kaksi syltä alireunasta. Pukunsa ja aseensa olivat eritiloissa erilaiset, mutta ylen ihmeelliset. Toisinaan oli hänellä päässä paadesta tehty kypäri, jaloissa kiviset kengät, kädessä kultaveitsi. Wälistä taas oli kaikki asunsa vaskesta valettu. Waskihattu riippui alas hartioille, vaskisaappaat oli jaloissa, vaskikirjaiset vaskikintaat käsissä. Waskivyö oli vöillä, vyön takana vaskikirves, yhtä suuri kuin mies itsekin. Tämmöinen rautakourainen, väkevä uros saattoi olla monessa tilaisuudessa tarpeen; siis kutsuttiinkin häntä usein avuksi. Hän se oli kaatanut Wäinämöisen summattoman suuren tammen, joka esti päivän ja kuun kumottamasta. Hän se myös oli tappanut äärettömän lihavan sonnin Pohjolan pitoja varten, sonnin, jonka pää keikkui Kemijoella, häntä häilyi Hämeessä. Kalastajillekin hän joskus tuli avuksi, jolloin hotaisi koko hongan rannalta, kiinnitti paaden sen nenähän ja ajoi tarpoellen suuret kalalaumat nuottaan. Yhdessä paikassa Kalevalassa on tämä aaltojen uros nimitetty *Tursaaksi*. Saman niminen olento toisen kerran kohotti päänsä aalloista ja nosti Pohjolan emännän pyynnöstä ankaran myrskyn Wäinämöistä vastaan. Tämä hänen silloin tempasi korvista kiinni ja pakoitti vannomaan ettei enää koskaan nousisi veden pinnalle pahaa tekemään. Luultavasti oli tässä mainittu *Iki-Turso* sama kuin meidän tuttavamme meren pikku mies.

Weden väkeä ylimalkaankin pidettiin hyvin voimallisina. Heitä kutsuttiin turvaksi moninaisissa tiloissa. Taisteluun mahtavia noitia vastaan lähdeittäissä pyydettiin auttajiksi paitsi muita haltijoita myös kalpamiehet kaivoista, joutsimiehet joista, veden emäntä väkinensä, veden vanhin valtoinensa. Niin-ikään arveltiin umpilammin lapsinensa ja itse veden emännän olevan apuna noidan lähettämiä tauteja parannettaissa.

Tavallisimmin tarvittiin ja pyydettiin kuitenkin veden jumalalain apua koska vesillä oltiin. Merimatkalle lähtijä rukoili Ahtia että antaisi apua airoille, jopa että antaisi omat aironsa, jos pyytäjän aivot olivat liian pikkuraiset, ja että itse istuisi soutamaan. Myrskyn noustua kutsuttiin Ahti asettamaan lapsiansa, Wellamo kieltämään väkeänsä, etteivät kovin vallattomina riehuisi. Kalastaja niin-ikään kääntyi Ahdin puoleen, anellen että hän virvillä hosuen ajaisi kalakarjansa nuottaan. Wellamolle tarjosi hän tätä nuottaansa uudeksi pukimeksi, kehuen sitä aivinaiseksi liinapaidaksi, jonka Päivätär oli kehrännyt, Kuutar kutonut. Se oli muka paljo ihanampi Wellamon tavallista kaislapaitaa.

Waivaa maksoikin silloin vielä paljon paremmin kuin tätä nykyä miellyttää veden väki itselleen suosiolliseksi.

Ahtolan aitat, sen kalaiset kaarteet ja lohiset lonkerot syvällä vesien pohjassa, mihin ei päivän säteet ikinä paistaneet, olivat silloin vielä täynnä äärettömiä aarteita. Siellä ei ollut ainoasti kaikellaista kalaa mitä vaan ajatella taitaa; siellä oli paitsi sitä myös kaikki tavarat, jotka aikain kuluessa olivat uppouneet veteen haaksirikoissa tai muissa vahingoissa. Olipa Ahti Wäinämöisen ensimmäisen, kala-luisen kanteleenkin korjannut omakseen, oli samaten saanut enemmän osan *Sammon*, tuon ihmeellisen taikakalun muruja. Silläpä ei siitä ikänä vesi puuttune varoja, veden Ahti aarteita. Hukkuneet ihmisetkin lisäsivät hänen väkensä lukua.

Näitä samaa-aarteitansa ei Ahti antanut yhtä kernaasti kuin perittyä kalarikkauttaan. Harvoin vaan heltyi hänen mielensä kuulemaan sen rukouksia, ken jotakin veteen pudonnutta takaisin pyysi. Säälipä kuitenkin kerran köyhää paimenpoikaa, joka ainoata, upouutta veistänsä itki. Koettaakseen pojan mieltä toi Ahti ensiksi yhden omia veitsiään, kullasta tehdyn. Rehellinen poika ei tunnustanut sitä omakseen. Samaten myös ei ottanut vastaan hopeista veistä, jota Ahti hänelle näytti. Wiimein toi Ahti oilean veitsen paimenen käteen ja lahjoitti molemmat muutkin vielä palkinnoksi lisään.

6. Metsän jumalat ja haltijat.

Kaikista jumalallisista olennoista metsän haltijat olivat esivanhempiemme mielestä armahimmat. Luonnollinen olikin siihen syy. Kansa, joka pää-asiallisesti metsästyksestä sai elatuksensa, tietysti enimmäin tarvitsi siinä piirissä hallitsevain haltijain apua. Ukko, ylä-ilmoissa jyrisijä, saattoi tosin näyttää mahtavammalle, hirmuttavaisemmalle. Mutta metsän lempeät antiluoajat, jotka jokapäiväisen ravinnon soivat, pysyivät kuitenkin mieluisempana.

Salojen ylinnä hallitsijana oli *Tapio*, kummun ukko, metsäin I. korven kultainen kuningas, salon herra, maan isäntä. Hän oli jo vanha halliparta mies; havuhattu oli hänellä päässä, naavaturkki yllä. Korkean hattunsa tähden sai hän itsekkin joskus nimen *Hippa*. *Kuippana* oli taas toinen nimi, joka osoitti että hän oli pitkä varreltaan niinkuin hongat hänen kankaillansa. Tarkka oli hän kaikissa toimissansa; tarkkuus olikin välttämätön omaisuus sille, jolla aina oli tekemistä metsän kesyttömäin karjain kanssa. Hänen rinnallansa rehoitti puolisonsa *Mielikki* (välistä myös *Mimerkki* ja *Simanter*) metsän mieluisa emäntä, viidan eukko, suon emäntä. Hän oli puhdas, kaunismuotoinen vaimo, siniviitassa, punasukissa. Mielenlaatunsa oli hyvin lempeä ja antelias, josta syystä häntä mainittiinkin armaaksi anti-muoriksi, mieluisaksi, ehtoisaksi emännäksi. Samassa oli hänkin ylen tarkka ja taitava.

Monimutkaisissa toimissansa tarvitsivat nämät metsän haltijat paljon apulaisia, josta syystä Tapiolan väki oli sängen lukuisa. Siellä oli *Nyyrikki*, Tapion poika, mies puhdas eli kaunis, siniviitassa, punainen kypärä päässä. Siellä oli Tapion tyttäret. Yksi oli *Hillervo eli Tellervo*, metsän tyttö tylleröinen, keltatukkainen, korea, jolla oli utupaita, hienot helmat. Toinen oli *Tuulikki*, mielineiti; kolmas pieni *Tuometar*. Paitsi sitä oli metsän emännän palveluksessa sadoittain piikoja, tuhansittain käskynkuulijoita. Heitä sanottiin tavallisesti kaikkia *Metsän tytöiksi tai Sinipiioiksi*; jälkimäisen nimen olivat saaneet pukunsa tähden. Jokaisella puulajilla oli yksi näitä piikoja haltijana. Siellä oli *Hongatar*, hyvä emäntä, *Katajatar*, kaunis neiti, *Pihlajatar*, piika pieni, *Lemmes*, leppien hoitaja. Mutta tuomi, tuttu muista puista, armain kaikista kasveista, oli saanut haltijakseen yhden Tapion omista tyttäristä. Samaten näkyy eri elävä-lajeillakin olleen eri haltijansa. *Käreitär* esim. oli kettujen emona. *Hongatar* oli ollut karhun imettäjänä ja itse metsän emäntä tuudittajana. Oravaa, jonka hienot nahkaset rahoina kulki, hoiti Tapion oma poika Nyyrikki, ja Tapion tytär Hillervo piti huolta kalliista saukosta. Paitsi yllä nimitettyjä sinipiikoja oli vielä yksi nimetön. Mutta vaikka nimetönä, oli tämä kuitenkin suurimmassa kunniaissa, sillä hän oli hyvin vireä toimissaan. Useammin kuin mitään muuta hänen sisaruksistaan rukoeltiin siis avuksi tätä *metsän piikaa pikkaraista*, simasuuta, simapillin puhujaa.

Asuntonsa oli Tapiolaisilla suurten soiden takana, Pohjan perillä, jylhimmän korven keskellä. Siellä kunnioitti *Tapio- eli Tuomi-vaaran eli Lumimäen* etelärinteellä, keskellä varvikkoa *Metsolan eli Tapiolan* talo, muilla nimillä myös *Havulinnaksi, Lumilinnaksi, Sarvilinnaksi* sanottu. Linnaa seisoi koko kolme vierekkäin: yksi puinen, yksi luinen, kolmas kivinen linna. Näissä asuskeli Tapio väkenensä, aarteinensa. Hänen avarassa aitassaan, jonka kulta-avaimet aina riippuivat renkaassa itse emännän vyöllä, seisoi kultaisen kunnan keskellä, mättään päällä, metinen amme, hapata hihitellen. Toisten taruin mukaan oli taas siinä kannellinen arkku eli lipas täynnä simaa eli mettä, Tapiolan makeaa olutta. Siitäpä olikin Mielikki liikanimensä Simanter saanut, kun hänellä oli siman lähde hallussaan. Tapiolan suurinna rikkautena oli kuitenkin hänen karjansa, metsän moninaiset elävät ja linnut.

Kaikkinapa aikoina ja kaikille pyytäjille ei metsän viljaa suotukaan. Välistä nukkui metsän emäntä kaiken päivää eikä viitsinytkään nousta aittaansa avaamaan. Taikka jos istuikin valvehella, niin istui hän kaiken väkensä kanssa arkipaidoissa, ryvenneissä ryysyissä, kaskivirsut jaloissa. Muotonsakin oli musta, pesemätön, koko katsanto kamala. Sillä ne näyttivät tulijalle ettei hän ollut heille suotu vieras.

Toista aivan oli kun metsään astui tarkka joutsen jännittäjä, rivakka suksimies, joka osasi hiihtää salon impien iloksi, metsän emännän mieliksi. Vielä enemmän tervetullut oli hän, jos paitsi sitä myös taisi laulaa mahtavat loihinlaulut ja hyvillä antimilla taivuttaa puoleensa metsän haltijain mielet. Metsän piika pikkarainen silloin kohta alkoi soittaa simapilliään, kunne sai metsän emännän herätetyksi unesta. Tämä nousi kiireesti ja puki päälleen parahat pyhäpukunsa, oikein antipaidat, onnihameet. Käsiin hän pani kultakääreet, sormiin kultasormukset, päähän kultapäätineet, korviin kultarenkaat, kaulaan heleät helmet. Samaten muu Tapion väki kaikki kullassa suhisi, hopeassa hohti. Jopa metsäkin pyhävaatteisin puettiin: haavat haljakkoihin, lepät lempihameisin, hongat hopeavöihin, koivut kultakukkasiin, kuiviin kantoihinkin ripustettiin kultakalkkaroita. Koko metsään levisi samassa makein siman haju. Tapion väki näytti itsensä tällä lailla ensin, istuen someimmassa linnassaan, joka oli kivistä, kultaisilla ovilla varustettu ja kuusi kultaista ikkunaa joka kulmanteella. Sitten he riensivät aukaisemaan aittansa ja laskivat viljan ulos metsämiehen saaliiksi.

Eikä pysähtynyt Metsolan mieluisain haltijain apu siihenkään että he päästivät karjansa ulos ampujan pyydettyväksi. He myös auttoivat häntä sitä saavuttaissa. Nyyrikki veisti pilkut puihin, rakensi rastin vaarojen kukkuloille, niin että metsämies osasi juuri sille paikalle, missä saalista runsaimmalta löytyi. Tuulikki, Tapion tytär, ajoi viljan ulos piiloista aukeille ahoille. Kun vilja oli laiska juoksussansa, hän joudutti sitä koivuisella vitsallaan. Panipa hän myös kämmenensä kummin puolin aidaksi, ettei elävät uralta poikkeisi. Jospa ne kuitenkin läksivät syrjään, Tuulikki kaappasi ne korvista tai sarvista kiinni ja talutti takaisin. Haot kaikki sysäsi hän pois tieltä, katsaisi vastaan sattuvat puut ja kaatoi aidat, ettei mikään olisi kululle esteenä. Niin-ikään hän laitto sillat ja portaat vesien, soitten yli, vieläpä veteli kosken kuohuistakiin läpi. Tällä tavoin toi hän viljan aivan pyytäjän saapuville. Toisin kerroin taas, kun metsän elävät kovin arkoja olivat, Tellervo, Tapion toinen tytär, ynnä Mielikki, metsän emäntä, itsekin tulivat kytkemään sen kiinni, ettei pääsisi metsämiehen likeltä pakenemaan.

Kesä-ajoin nähtiin saloissa paitsi Tapiolan karjoja myös ihmisten kesyt karjat. Navetoissa olivat ne, niinkuin jo tiedämme, yksistään Ukon suojan alla. Ulkonakin hän ilman impien ja lähdeneitojen avulla piti huolta heistä. Mutta enimmitten oli tämä hoito kuitenkin metsän varsinaisten haltijain, Tapion väen toimenä. Mielikki, laveakämmen karjan eukko, laitto pisimmät piikansa, parahat palkkalaisensa, Hongattaren ja Kajattaren ynnä myös tyttärensä Tellervon sekä Tuomettaren karjalle paimeniksi. Tellervo suki lehmät sileiksi, ja saattoi ne illalla takaisin taloon, maitolampi lautasilla. Nyyrikki latoi petäjät latvoinensa, pisti pitkät kuuset portaiksi veteliin paikkoihin, ettei karja niihin uppoutuisi. Jospa ei karja itsestään kotihin mennyt, Pihlajatar ja Katajatar katsoivat koivuvitsat ja ajoivat sen odottelevan emännän luokse. Itse Tapio ukko, sillä aikaa kun lehmät saloa samoelivat, pani koirillensa (karhuille ja susille) sieramiin sienet ettei heille tuntuisi karjan haisu. Samaten sitoi hän heiltä silmät umpeen, kääri korvat, etteivät mitään näkisi eikä kuulisi, mistä paha himo voi nousta. Jospa he kuitenkin olivat karjasta tiedon saaneet, hän vei ne kokonaan pois, kätki koloihin, kytki kiinni hopeisilla hihnoilla ja sitoi kuonot vaskisilla tai rautaisilla turpasuitsilla.

Näin kertovat vanhat runot Tapion väestä. Toiset tarinat ja pakanuuden ajasta vielä säilyneet taikatempot mainitsevat sitä vastaan karjan ja myös peltojen haltijaksi *Kekrin eli Köyrin*. Oliko tämä Kekri sama kuin Tapio, vai lieneekö se niinkuin luultavammalle näyttää, itse taivaan Ukon lisänimiä, sitä ei nykyänsä vielä voi varmaan päättää.

7. Maa-emän haltijat.

Maasta eivät esivanhempamme pakanuuden aikakaudella paljo apua toivoneet. Wähäiselle maanviljelykselleen menestystä rukoillessansa kääntyivät he tavallisesti Ukon puoleen, jonka vallassa oli säidein säateleminen. Arvelivatpa he kuitenkin maallakin olevan erinäinen haltija, jonka toimenä oli edistää kasvavaisuutta. Tätä olentoa kutsuttiin nimillä *Maan emäntä ja Mannun eukko*. Hänen luultiin asuvan manteren alla. Hän pani turpeen tunkemaan, maan vääntämään, nosti viljan korret tuhansin nenin, hajotti varret sadoiksi haaroiksi. Myöskin kutsuttiin häntä avuksi noitain laittamia tauteja poistettaessa. Muutamain taruin mukaan oli tämä maan-emäntä ilman Ukon puolisona. Se olisikin aivan luonnollista, koska heillä oli yhteinen huoli maan viljavuudesta. Runot eivät kuitenkaan siitä virka mitään.

Noitia vastaan myös *pellon peri-isäntääkin* kutsuttiin. Ehkä hän oli se sama *Pellervoinen*, joka Wäinämöistä autti puita istuttaessa. *Pellon Pekan* nimellä oli hän toisten taruin mukaan ohrain hoitajana sekä oluenpanon auttajana. Humalalla muuten oli oma haltijansa, nimeltä *Remunen*. Paitsi näitä tietää piispa Agricola vielä mainita *Egrestä* herneitten, papujen, kaalien, nauristen, pellavien sekä liinojen haltijana, ja *Köndöstä* kaskien hoitajana. Edellinen näistä taitaa olla sama kuin Kekri poisheitetyllä s:lla, niinkuin suomen sanoissa toisinaan tapahtuu; jälkimäisestä ei ole mitään muuta tietoa.

Kivikuntaa hallitsi *Kimmo, Kammon* poika. Häntä rukoeltiin vääntämään reijät kosken kallioihin, ettei vene niihin puuttuisi kiinni.

8. Tuonela eli Manala.

Muinais-Suomalaisten alkuperäinen käsitys kuolemasta oli semmoinen että vainajat *kukin kalmassaan* (haudassansa) makasi unen horroksissa. Siitä unesta saattoi kuitenkin herättää häntä sillä, että hänen hautansa päälle astui. Silloin hän vastasi puheisin ja antoi neuvoja.

Myöhempinä aikoina muuttui Suomalaisten ajatus tästä asiasta, luultavasti naapurikansain vaikutuksesta. Pakanuuden viimeisinä aikoina oli heidän uskonsa semmoinen, että kuolleilla kaikilla oli yhteinen asuntopaikka, nimeltä *Tuonela eli Manala*. Tämä paikka kuvattiin olevan maan alla, pitkän matkan päässä, yhdeksän ja puolen meren takana. Tuonelan alustan rajana oli Tuonen joki, jonka mustat vedet vyöryivät vihaisena, kauheana koskena, palavina pyörteinä. Tuonelan joki sanottiin myös Manalan alusvedeksi, ja näkyy ympäröineen Tuonen vallan kaikin puolin, joka sentähden usein nimitettiin Manalan saareksi. Tuonen jokea ei mainittu koskaan ilman pelotta, niin hirvittävä oli sen luonne. Lujin, pyhin kaikista valoista oli se, joka sen pyörteen kautta oli vannottu.

Yli joen saatteli lyhykäinen *Tuonen tyttö*, matala *Manalan neiti*, kasvoiltansa musta, sydämeltään ilkeä niinkuin kaikki muukin Tuonelan väki. Itse Manan asunto oli niinkuin maanpäällisetkin talot. Siellä oli metsät ja kankaat, pellot sekä niityt; mutta kaikella Tuonen omaisuudella oli kamala, hirvittävä luonne. Sen saloissa samoelevat karhut ja sudet oli julmemmat maanpäällisiä. Tuonen joessa uivat hauvit summattoman suuret ja sangen vaaralliset pyytää. Se vasta aika uros oli, jota jonkun näitä otuksia sai saaliikseen. Manan pellon oraista oli käärme, myös Tuonen toukaksi sanottu, saanut häijyt hampaansa; ikenet oli sille pantu itse Kalman immen ikenistä. Olut, jota Tuonen tuvissa tarjottiin vieraalle, oli täynnä häijyjä eläviä; sammakot kuti sisässä, madot laidoilla mateli.

Kalman kartanon isäntänä oli *Tuonen ukko* kolmisormi, toisin *Manaksi eli Manalaiseksi* nimitetty. Emäntänsä *Tuonetar eli Manatar*, vanha koukkuleuka akka, yhä kehräeli rautarihmoja, vaskilankoja. Niistä Tuonen ukko kutoi rautaverkot, vaskinuotat, joita sitten *Tuonen poika*, koukkusormi, rautanäppi, lakkaamatta veteli poikki ja pitkin Tuonelan jokea. Sillä keinoin he estivät vainajia karkaamasta heidän vallastaan. Sentähden olikin, niinkuin sananparsa kuului, paljo Tuonelaan mennehiä, mutta vähä palannehia. Luonteeltaan oli Tuonen poika julma, verenhimoinen. Huvikseen ja aivan tarpeettomasti silpoi hän esim. kuoliaksi ammutun ja Tuonen jokeen pudonneen Lemminkäisen palasiksi. Lemminkäisen äiti haravoi kuitenkin poikansa jäsenet jälleen kokoon ja saattoi hänet takaisin henkiin. Siitä näkyy että Tuonelasta palaamista ei kuitenkaan pidetty mahdottomana.

Ei Tuoni käynyt itse tappamassa; hän vaan vartioitsi ja hallitsi kuolleita. Surmansa saivat ihmiset veden, tulen, raudan sekä tautien kautta. Jälkimäiset olivat kuitenkin Tuonen likeistä sukua. *Loviatar*, vanha vaimo, pahin Tuonen tyttäristä, ilkein Manattarista, jolla oli musta muoto, sokeat silmät sekä inhoittava iho, se se oli tautien emä. Pohjolan perillä, vesattomalla aholla oli hän synnyttänyt yhdeksän häijyimpää sikiötä. Nimiksi oli hän lapsilleen pannut: *pistos, ähky, luuvalo, riisi, rupi, syöjä, paise ja rutto*. Yhdeksänneksi pojaksi syntyi hänestä vielä *velho eli noita*, joka kateellisessa mielessään aina mieltii vahinkoa muille ihmisille. Näillä Loviattaren lapsilla luultavasti oli joku ihmisentapainen näkö. Toiset taudit taas arveltiin elävään näköisiksi, esim. *koi*, joka sonnina syö; *läävämato eli navettatoukka*, joka lampaitten villaa karisti; *vilutauti*, jota ainakin Wirolaiset pitivät harmaana hevosena, millä sairas ratsastaa hölkyttelee j.n.e.

Kaikkien tautien synnystä ei ole se varmaa tieto mikä yllämainitusta yhdeksästä; mutta kaikkityyni olivat kuitenkin toisen Tuonen tyttären *Kivuttaren, Kiputyön eli Wammattaren* hallittavana. Tämä piti heidät kiinni *Kipuvuoressa eli Kipumäessä*, ja masenteli heidän liikaa vallattomuuttaan sillä että heitä kipukivellä jauhaeli. Kipukivi ja siis luultavasti koko Kipuvuori seisoivat kolmen joen jakaimessa (ehkä Tuonen virrassa?). Kun taudit ja kivut ihmisiä vaivasivat, rukoeltiin Kivutarta avuksi. Hänen piti korjata kivut vaski vakkaseensa, viedä ne Kipuvuoren kukkulalle, masentaa niitä pienessä padassa keittämällä ja viimein pienestä reijästä tunkea vuoreen vankeuteen. Woimallisilla luvuilla saattoi siis taivuttaa Tuonenkin nurjia haltijoita armollisiksi. Samoinpa tuli Tuonen poikakin kutsuttaessa vuotavaa verta tukkimaan ja suoniat sitomaan. Oikeastaan kuului tämä toimi kuitenkin erinäiselle haltijalle, nimeltä *Suonetar*, joka ei näy olleen Manan sukua. Hän kehräeli suoniat vaskisella varttinällä ja solmiskeli katkenneita päitä jälleen yhteen.

Kuolleet ihmiset näkyvät Manalassa olleen palvelijoina ja käskyläisinä. Jokainen jatkoi siellä elämäänsä saman-ikäisenä ja saman puolisenä kuin maan päällä. Niin myös jokaisella oli entiset aseensa. Nuoret miehet nähtiin Manalassa miekkoineen, keski-ikäiset keihäineen, vanhat sauvoineensa. Maan päällä pahuutta harjoittaneet saivat Tuonelta sen rangaistuksen että heille pantiin vuoteet kuumista paasista ja kyiset peitteet päälle.

Kuolleiden henkiä pelättiin ja kunnioitettiin suuresti; sillä heidän luultiin muuten voivan paljo vahinkoa tehdä. Toiselta puolen oli heistä myös paljo apua, kun heitä osasi miellyttää; sillä he olivat

sangen voimalliset. Tästä syystä uhrattiin heille kaikellisissa tiloissa, jopa vietettiin erinäistä juhlaakin heille kunniaksi. Wainajien henkiä mainittiin useammilla nimillä, milloin *Manalaisiksi, milloin Männingäisiksi, Keijusiksi tai Peikoiksi*.

Yhtä näiden kanssa, varsinkin jos Wirolaisten taruista saa päättää, olivat *Maahiset*, pientä, maan sisässä asuvaa haltijaväkeä. Heidän kotinsa oli puiden, kivien ja välistä kynnystenkin alla. He olivat erin-omaisen kerkeät suuttumaan; jos heitä jollakin tavalla häiritsi tai pahoitti, he kohta lähettivät kaikellaisia tauteja, varsinkin maahisiksi nimitettyä syhelmää. Sentähden piti heille kaikellisissa tiloissa uhrata että he suosiollisina pysyisivät. Wirolaiset arvelivat heitä kodinhaltijoiksi, joiden nojassa peltojen sekä karjan menestys ynnä muu talon onni oli. Heidän luultiin näyttävän itseään käärmeitten muodossa, josta syystä pieniä tämmöisiä elämiä taloissa syötettiin.

Wirolaiset ja Liiviläiset polttivat kuolleitansa. Saman näkyivät Warsinai-Suomalaisetkin tehneen, niistä haudoista päättäen, jotka on avattu. Kummallisesti kyllä puhuvat sekä meidän että Wiron runot kuitenkin kuolleista aina sillä tavalla kuin jos heidät olisi polttamatta haudattu. Wirossa ja Liivinmaalla oli tapana viettää peijaiset suurella juhllaisuudella, syömisellä, juomisella sekä myös valitushuudoilla. Aunuksen Karjalaisilla on nytkin vielä tapana laulaa kuolleitten ruumiille pitkät itkuvirret, ennen kuu ne hautaan viedään.

9. Hiisi ja Lempo.

Ilkeitä, niinkuin Tuonen väki, jonka kanssa ne ovatkin runoissa yhä sekoitettuna, olivat *Hiisi* kansoinensa. Häijyn luonteensa vuoksi monasti nimitettiin *Paholaiseksi*; kolmas nimi vielä oli hänellä *Lempo*. Hiidellä oli *emäntä*, oli myös *poika ja tytär*. Muutenkin vielä kuului hänen taloonsa paljon kansaa, tavallisesti mainitut nimellä *Hiidet, Hiiden väki, Wuoren väki*. *Wuoren ukoksi* sanottiin joskus Hiisi itsekin.

Wiimeinmainituin nimen olivat he siitä saaneet, kun heidän asuntonsa *Hiitola* arveltiin seisovan jylhimmässä vuoren kolossa, synkimmässä hirsikorvessa, kaukaisella kankaalla. Nähdäänpä vieläkin tämmöisissä paikoissa *Hiiden linnat sekä Hiiden kiukaat*. Hiiden omana olevat elävät, samoin kuin Tuonenkin, olivat hyvin tuliset luonteeltansa, ja vaikeat, vaaralliset pyytää.

Hiiden paras huvitus ja varsinainen toimi oli turmion aikaan saaminen. Hän oli niinkuin jo kerrottiin, synnyttänyt käärmeen *Syöjättären*, toisen pahan hengen, syljestä. Samoin lähetti hän lintunsa, *Herhiläisen* eli ampiaisen, Ilmarisen pojalle, kun tämä, ruosteesta rautaa synnytellessään, pyysi mehiläistä mettä tuomaan. Herhiläinen sen sijaan toi käärmeen kähyjä, Hiiden hirmuja, josta syystä rauta niin usein tekeekin turmiota.

Liian pelätty oli Hiiden häijyys, että häneen usein olisi käännytty rukouksilla. Silloin varsinkin pyydettiin häneltä apua, kun tahdottiin viholliselle oikein tuntuva vahinkoa saattaa, tehdä hänet kuuroksi, sokeaksi, vapisevaksi tai muuten vaivaiseksi. Niinikään kutsuttiin häntä varkaita rankaisemaan. Kaikki hänen luonansa tehdyt aseet pidettiin erinomaisen tehollisina pahaa tekemään, josta syystä niitä usein pyydettiin itselleen. Oikein vahva ja terävä miekka arveltiin olevan Hiidessä hiottu. Oikein tarkassa ja kuolettavaisessa joutsessa piti jänne olla Hiiden hirven suonista.

Waikka Hiisi näin hirveänä ja ilkeänä oli, arveltiin kuitenkin hänenkin voivan joskus tehdä hyvää. Ylimalkaan ei ollut Muinai-Suomalaisten arvelua myöten mikään olento yksistään paha tai yksistään hyvä. Me olemme nähneet että itse Ukkokin toisinaan antautui kostonhimon välikappaleeksi ja nosti myrskyjä rukoilijan vihollisia vastaan. Me olemme myös nähneet kuinka Tuonen nurja väki tauteja sekä synnytteli että jälleen paranteli. Samoin rukoeltiin Hiideltäkin hänen hevostansa tai hiihtoneuvojansa kivuille kyydiksi. Taikka uhattiin lainata Hiiden pata ja siinä keittää verta, jos ei se lakkaisi haavasta vuotamasta.

Koko Hiisi muuten ei ollutkaan alkuperäisesti suomalainen haltija. Sen nimi on väännetty lappalaisesta sanasta *Seida*, joka tarkoitti tämän kansan kodinhaltijoita. Nämät olivat oikeastaan samat kuin *Saivot* eli vainajien henget, jotka myös Suomalaisten taruin mukaan olivat sangen voimalliset pahaa sekä hyvää tekemään. Toisen pahain hengen nimityksen esivanhempamme taas lainasivat slavilais-litvalaisilta kansoilta. *Piru eli Perkele* oli näiden ukkos-jumala *Perttu eli Perkunas*.

10. Sukkamieli.

Muinai-Suomalaisilla oli myös rakkauden haltija, nimeltä *Sukkamieli eli Lempi*. Hänestä ei ole kuitenkaan paljon tietoja. Se oli "mielten kääntäjä", joka osasi taivuttaa vastahakoiset sydämet rakkauteen. Toiselta puolen se myös oli sama haltija, joka nosti epäluuloa ja eripuraisuutta aviopuolisoin välillä, niin että toinen tai toinen heistä alkoi mustin sukin käydä.

Neitokset varsinkin rukoilivat Sukkamielen apua. Jos ei nuoret miehet heidän mielestään olleet kyllin nopsaat kosimaan, he ottivat taikakeinot turvaksensa. He menivät salaa yöllä pyhälle lähteelle ja pesivät siinä kasvonsa; siitä tulivat silmät sirkeiksi, posket punaisiksi. Vielä parempi oli koko ruumis pyhällä vedellä kylvettää. Sitä varten ammennettiin vesi lähteestä kullatulla vaskikauhalla, ja kaadettiin kuumennetuille kiville. Tästä syntyi "lemmen löyly"; vasta piti olla korkean koivun lehdistä tehty. Näin tehtäessä luettiin *Lemmen nosto-sanat*. Yhdessä tämmöisessä luvussa rukoillaan Sukkamieltä näillä sanoilla: "mesillä tuon mieli haudo, haudo mieli mielettömän, armahani armottoman!" Ja Sukkamieli, jos luvut ja uhrin (lähteeseen vuollut hopeasipareet) olivat hänelle mieleen, teki neidon muodon ja varren viehättävän näköiseksi. Kaikkein nuorten miesten sydämet, taikka jos tyttö yhteen tyytyi, mielitetyin sydän syytti kohta ilmileimuhun palamaan, eikä kihlat enää viipyneet kauan.

11. Juhlat.

Wuotensa näkyvät esivanhempamme aloittaneen aikaisemmin kuin me tätä nykyä. Kuu elo kaikki oli korjattu, karjat katoksen alle saatu ja teurastukset talveksi tehty, silloin heillä vuosi oli loppunut, toinen alkamassa. Silloin vietettiin *Wuoden-alkajaiset*, luultavasti Marraskuussa. Tämä juhla oli omistettu Ukolle ylijumalalle ynnä myös vainajain hengille, jotka, niinkuin olemme nähneet, taisivat olla kodin varjelijoita. Sentähden sanottiin tämä juhla myös *Henkien päiviksi*. Vuoden alkajais-ajalla oli näet hengillä lupa käydä maan päältä entisiä elomajojansa katsomassa. Tärkeä oli silloin pitää heitä hyvällä mielellä ja taivuttaa suosioon, sillä siitä riippui tulevan vuoden onni. Heitä varten lämmitettiin sauna, vastat ja löyly varustettiin valmiiksi niinkuin kylpijöille ainakin. Saunan lattialle vielä asetettiin pöytä, kukkuroillaan kaikesta herkun ruo'asta sekä juomasta. Talon-isäntä itse kävi näkymättömiä vieraita vastaanottamassa pihalla, ja saattoi heidät saunaan. Wuorokauden kuluttua meni hän uudestaan saunaan, josta saatteli heitä ulos, kulkien hatuttomin päin edellä ja yhä välistä kaataen olutta jäljilleen. Nyt tuli muikin talonväki sinne katsomaan; jos heidän mielestään ruoka oli väljennyt ja vesiastioissa nähtiin vastoista lähteneitä rikkoja, pidettiin se hyvänä merkinä. Wainajat olivat muka käyttäneet vieraspidon hyväkseen ja toivo oli että palkinnoksi soisivat onnea taloon. Jos sitä vastaan veteen oli pudonnut päreen palasia tai hiiliä, silloin se ennusti katovuotta.

Kuolleet myös erin-omaisesti rakastivat hiljaisuutta, jonkatähden heidän juhlaansa vietettäessä piti välttää kaikkea jyskäämistä. Aatto-iltana peitettiin jo lattia pehkuilla, ettei kuuluisi jalkojen kopinaa, eikä mikään putoava römähtäisi. Niin-ikään käärittiin rievut oviin, kynnyksiin sekä saranoihin. Ihmiset myös olivat kaikesta kolistavasta puuhasta erillä. Hiljaisuuden rikkomista rankaisi Ukko seuraavana kesänä turmiollisilla ukkos-ilmoilla. Wirolaiset viettivät tätä juhlaa yhdeksän päivää perätysten. Luultavasti on kuolleitten juhlasta *Marraskuu* (marras = riutunut, kuollut), Wirolaisilla *Koolja-kuu* saanut nimensä.

Wiimeinmainitulla kansalla ovat useimmat tässä mainitut temput vielä tavalliset, vaan siirtyneet jouluun. Meilläkin nähdään vielä jouluna pehkut lattialla; vaan muut menot, missä vielä ovat säilyneet, vaarin-otetaan *Pyhän-miesten päivänä*. Tätä nimitetään myös tavallisesti *Kekriksi eli Köyriksi*, joka, niinkuin ennen mainittiin, luultavasti on Ukon liikanimi peltoin sekä karjan hoitajana. Köyrin juhlamenoista voimme vielä lisätä muutamia edelliseen; sillä luultavasti olivat molemmat alkuansa yhtä juhlaa. Kekrin kunniaksi piti vahvasti juotaman. Olutta juhlaaksi tehtäessä ei saanut kukaan maistaa saunassa imeltyviä maltaita. Ken kieltoa rikkoi, sen kaula rangaistukseksi turposi. Illalla söi talonväki naapurein kanssa talkkunaa maito-lämmityksen kanssa. Syönti oli toimitettava navetassa ja talkkuna niin puhtaaksi syötävä ettei mitään jäljelle jäänyt. Lopuksi jokaisen vieraan suutakin katsottiin, eikö hän posken sopessa vienyt jotakin kanssaan; sillä se olis vienyt talon onnen. Jos ei jaksettu ruokaa aivan loppuun syödä, säästettiin tähteet huomeiseksi ja syötiin silloin. Köyri-oluella kastettiin siipi, jolla voideltiin lehmäin selkiä, ettei talven kuluessa taudit pystyisi heihin.

Toinen pää-juhla esivanhemmillamme oli *Wakkue eli Ukon vakat* touvoim kylvön aikana. Silloin piti taivaan hallitsijalta rukoilla sopivaa säätä alkavaksi kesäksi. Talon paras lammas tapettiin uhriksi. Sen keitettyä lihaa ynnä myös antimia kaikista muistakin talon tavaroista pantiin tuohesta tehtyyn vakkaan. Tämä vakka sitten kannettiin uhria varten pyhitetylle vuorelle. Sinne jäivät ruo'at ynnä myös lisäksi tuotu olut yötä olemaan. Mitä aamusella oli uhrista jäljellä, sen söivät uhraajat itse. Samoin joivat oluenkin, kaadettuansa tilkan Ukolle, ettei kesä tulisi kovin poutainen ja sateeton. Piispa Agricola kertoo että tässä juhlassa tytöt sekä akat juopuivat. Samalla tavalla Wironkin naisten tiedetään kevätjuhlan juoneen vahvasti; niillä näet, jotka sinä päivänä juomisesta punastuivat, piti koko vuosi pysymän punaiset posket.

Luultavasti yhtä Wakkueen kanssa taikka pikemmin sen jatkoa oli *Helaajuhlat*, joita ennen aikaan, varsinkin Hämeessä ja Turun seuduilla, yleiseen vietettiin. Täydellisimmin ja myöhimmin se on säilynyt Ritvalan kylässä Sääksmäen pitäjää. Siellä sitä sanottiin *Helkajuhlaksi*. Sekin oli naisten ja erittäin neitosten juhla. Illalla Helatuorstaina kokoontuivat kylän naiset keskelle kylää, asettuivat riveihin, neljä kuhunkin, ja läksivät runoja laulellen astumaan Helkavuorelle. Siellä olivat pojat sillä välin syyttäneet

suuren kokon, jonka ympärillä nyt vielä laulettiin sekä tansittiin. Myös oltiin hippasilla, leskisillä ynnä muilla senkaltaisilla kisoilla. Juhlaa jatkettiin vielä kaikkina seuraavinakin sunnuntaina hamaan Juhannukseen tai Pietarin päivään asti. Kunakin juhlapäivänä laulettiin eri osa näitä pitoja varten tehtyjä runoja, järjestäen niin että viimeiset palat sattuivat viimeiseen juhlaan. Kokko-valkeasta on vielä se tieto että se piti sytytettämän kaksi kuivaa punta yhteen hieromalla. Tällöinen *Kitkavalkea* pidettiin näet pyhänä — Pihkovan Wirolaisilla on myös vielä samallaiset pyhät samoilla ajoilla, ja arvelevat he voin siitä tulevan keltaiseksi kuin tuli sekä maidon niin puhtaaksi kuin taivaan tähdet. Samaten tanssivat neidot ynnä hedelmättömät vaimot tulen ympärillä toivoen edelliset sillä saavansa naimaonnea, jälkimäiset lapsia.

Kolmas suuri pyhä, jos nimittäin *Helaa* oli yhtä Waskueen kanssa, vietettiin syksyn alussa kiitokseksi hyvästä vuoden tulosta. Sen nimi oli *Saukiäiset eli Willavuonan juhla*. Viettoaika ei ollut yksi kaikin paikoin. Toiset pitivät jo Ollin päivän pyhänä. Silloin ei saanut kukaan niittää heiniä, muuten sudet ja karhut tekivät karjalle vahinkoa. Uhriksi oli jo keväällä valittu karitsa, sitä oli koko kesän keritty, joten se tuli paksuvillaiseksi. Siitä sen nimi *Willavuona*. Myös oli se syötetty oikein lihavaksi. Juhlapäivänä se tapettiin. Muutakin ruokaa ynnä olutta varustettiin lisäksi. Niitä sisään tuotaessa pirskotettiin lepän tai kuusen oksilla vettä kynnykselle, ja niin myös lattialle pöytään saakka. Sitten kaasi emäntä vähäisen joka lajia pöydän takana olevaan tuvan nurkkaan ynnä siihen kuoppaan pihalla, missä aattokoivu Juhannuksena oli seisonut. Sen perästä vasta saatiin käydä ruokaan käsiksi.

Meidän aikoihimme asti on paitsi näitä pääjuhlia vielä paikoittain säilynyt useampia viettöpäiviä, joina kaikellaisia taikatemppeja tehdään. Mutta koska ne ovat erinäisille katolisille pyhille omistetut, niin lienevät luultavasti vasta myöhemmin alkunsa saaneet. Epäilemättä pakanuuden aikuinen sitä vastoin oli *Tuorstai-illan* pyhittäminen "kalliina iltana". Se tehtiin Taaran eli Thärin kunniaksi. Sinä iltana ei saatu kaikkia töitä toimitella, erittäinkin oli pellaviin ja villoihin koskeminen peräti kielletty. Ken sitä vastaan rikkoi, siltä navettatoukka karisti pois lamnasten villan. Tämä tapa oli sekä Suomessa että Wirossa yhteinen. Jälkimäisestä maasta on myös se tieto että sairaat Tuorstaisin vietiin saunaan parannettaviksi. Tavallinen kylpyaika terveillä sitä vastaan oli Lauvantaina. Taara eli Ukko muka soi paremmin terveyttä omana juhlapäivänään.

12. Uhrin ja pahat paikat.

Juhlia katsellessa olemme jo tulleet nähneeksi useampia uhrin lajeja. Ukolle annettiin maistiaiset kaikellisista talon varoista. Elävistä olemme nähneet varsinkin lampaita uhrattavan hänelle. Wirolaisilla oli vuohi erittäin pyhitetty Taaralle. Mutta teurastivat he myös härkiä, kukkoja sekä koiria. Wenäläisten aikakirjain mukaan oli niin-ikään Käkisalmen ja Inkerin läänien Karjalaisillakin vielä 16:lla vuosisadalla tapana uhrata härkiä ynnä muita eläviä ja lintuja. Kukkoja Suomalaiset erittäin uhrasivat Tapiolle. Samalle haltijalle myös hopiaakin joskus annettiin. Wiimemainittu uhrilaji joko rahoina tai soljista vuoltuina sipaleina oli myös tavallisin veden haltijoille. Mutta kelpasipa näille myös vaski, jopa nuppuneulatkin. Ken tällöiset uhrin uskalsi ryöstää, sitä jumalat rankaisivat halvauksella, sokeudella tai edes silmätaudilla.

Ankarina hätä-aikoina ei näitäkään uhreja pidetty riittäväisinä. Silloin piti antaa vielä kalliimmat. Wirolaisista on se tieto, että he pitkällisten ruttojen, katovuosien tai sotien lopettamiseksi uhrasivat omia lapsiansa. Niin myös kertoo Wenäläinen aikakirja Karjalaisista että he lapsiansa tappoivat. Ei kuitenkaan ole nimenomaan sanottu että ne uhrattiin; kenties ne vaan viskattiin korpeen, niinkuin monella muullakin pakanallisella kansalla on ollut tapana hukuttaa liiat lapset. Sotavankeja uhrattiin varmain tietoin mukaan kumpaisellakin Suomenlahden puolella. Hämäläiset, niin muutama paavin kirje valittaa, repivät vangituista kristityistä sisukset ulos ja uhraavat ne jumalilleen. Toisia vankeja taas ajavat pyhän puittensa ympäritse, siksi kun uupuvat kuolijaksi maahan.

Temppelirakennuksia ei ole milläkään suomensukuisella kansalla ollut. Pyhinä paikkoina olivat korkeat vuoret, kirkkaat lähteet, kovat kosket, lehdot eli metsistöt ja yksityiset puut. Monta on semmoista paikkaa Suomessa, joiden nimeen pantu *Pyhä tai Ukon* vielä muistuttaa muinaista pakanallista kunnioitusta. Lähteitä tiedetään useampia, mihin myöhemminäkin aikoma uhreja vietiin. Semmoinen on esimerkiksi *Eräpyhä* Orihvedellä. Se löytyy kallioisella niemellä, jonka kukkulalla nähdään kivistä ladottu nelisoppi. Toinen on Laurinlähde Janakkalassa. Joka kyläkunnalla näkyy olleen yhteinen pyhä lehto, missä suurina juhlina uhrin toimitettiin ja iloa lyötiin. Tällöisiä tuultavasti olivat esim. *Killanketo ja Kaunisnummi* likellä Tursunperän kylää Mynämäellä. Sinne tuli vielä viime vuosisadan loppupuolella Mynämäen ja Nousiaisten pitäjän nuorisokokoon kilpaleikkejä pitämään. Luultavasti olivat nämä lehdot kaikki, niinkuin muutamista varmaan tiedämme, ympäröidyt tarhalla ettei pedot pääsisi uhreja korjaamaan. Lehdoissa seisovat myös jumalain tuvat. Tavallisesti olivat ne puun kantoja, joiden huippu oli ihmisen pään muotoiseksi veistetty. Toisinaan taas olivat kiviä, eriskummallisia muodoltansa. Näin oli laita Wirossa, missä kivikuvat sanottiin nimellä *kivimal*. Kristinuskon päästessä voitolle ne upotettiin vesiin tai kaivettiin maahan. Kalliilla valalla sitoutuivat niiden

kätkijät piilopaikkaa salassa pitämään, ettei kuvat joutuisi muukalaisten saastuttamiin käsiin. Kumpaakin lajia on Suomessakin ollut. Sodankylässä näki Castrén niitä vielä; puiset sanottiin *Hurikkaisiksi*. Sukulaisemme Ostjakit, joilla myös on puunkannot jumaloina, pukevat ne koreiksi kalleilla turkiksilla ynnä kultaisilla ja hopeisilla kalkkareilla. Sama tapa taisi myös meidän esivanhemmilla olla, jos siitä saa päättää, mitä Bjarmeista on kerrottu. Paitsi näitä yhteisiä uhripaikkoja oli myös joka talolla oma yksityinen pyhä puunsa, jonka juuressa, Wirolaisilla ainakin, seisoi kivinen alttari. Siihen vietiin maistiaiset kaikesta mitä talossa keitettiin. Pyhinä puina, jotka Wirossa nimitettiin *Warjo- eli Hiidenpuiksi*, Suomessa *Karsikoiksi eli Pitämyspuiksi*, olivat edellisessä maassa tavallisesti tammet tai lehmukset; meillä korkeat koivut, kuuset tai pihlajat. Runoista näkyy kuitenkin että myös Suomalaiset, ennen kun pohjosemmalle siirtyivät, pitivät tammea pyhänä puuna.

Kodin haltijoille tavallisesti kaadettiin uhrin tuvan nurkkiin tai vielä paremmin lattian alle; sillä mitä likemmäksi rukoeltavaa haltijaa uhrattaessa tultiin, sitä helpommin hän kuuli rukoukset.

13. Tietäjät.

Tavallisesti oli kukin perheen-isäntä pappina talossaan. Hän se oli, niinkuin olemme nähneet, joka kotona tehtävät uhrin toimitti. Mutta suuriin yhteisiin uhreihin tarvittiin erittäisesti jumalain palvelukseen harjanneen miehen apua ja johtoa. Sen sanovat venäläiset aikakirjat selvillä sanoilla. Henrik Lättiläisenkin saksalaisessa aikakirjassa näemme kerran papin uhrauksessa neuvojana. Nämät esivanhempamme papit nimitettiin *Tietäjiksi, Noidiksi ja Arpojiksi* (myös *intomiehiksi, myrrysmiehiksi, loitsijoiksi*). He olivat samassa myös lääkäreinä ja ennustajina.

Ei mihinkään sotaretkeen tai muuhun suurempaan yritykseen saatu ryhtyä ennen kun oli jumalilta tiedusteltu kuinka se olisi onnistuva. Siihenpä oli tietäjän neuvoa tarvis. Hän osasi arvat asettaa ja niitä selittää. Wirolaisilla oli yksi arvan katsomisen meno semmoinen että otettiin vaari mille puolelle uhri-eläin teurastettaessa kaatui. Jos oikealle, se ennusti onnea; jos vasemmalle, turmiota. Suomessa ei tiedetä tämmöistä temppea tehdyksi. Meillä katsottiin arpa sillä lailla että solki pantiin seulain päälle ja tätä hytkytettiin. Siitä mihin ja kuinka arpa hyppi päätettiin vastaus tehtyyn kysymykseen. Tätä samaa temppea Wirolaisetkin osasivat käyttää. Lappalaisilla oli seulan asemesta *noita-rumpu*, jonka pinta oli piirustettu täyteen kaikellaisia kuvia. Siinä oli päivä, siinä kuu, siinä peurat, karhut ynnä kaikki muukin, mikä Lappalaisen elämässä eteen sattua voipi. Sitä myöten, mihin kuviin arpa hyppiessään seisautui, noita teki ennustuksensa. Luultavasti oli Suomalaisillakin muinoin samallinen rumpu tavallinen, vaikka myöhemmin, kristin-uskon tultua, seula pantiin tuon liian pohanallisen kapineen sijaan. Arvan heitosta saivatkin tietäjät nimen arpojat, jolla venäläiset aikakirjat aina mainitsevat sekä Suomen että Wiron noitia.

Arvan katsominen ei kuitenkaan ollut ainoa keino, millä noita haki tietoa salaisista asioista. Mahtavia loihturunoja lukien ja samassa tanssien sekä hyppien kiihdytti hän itsensä yhä suurempaan intoon. Silmänsä tuijottivat tuimasti, koko katsanto vääntyi kamalaksi, vaahto valui suusta, ja viimein noita kaatui hermotonna maahan. Nyt hän oli *haltijoissa* eli haltijain luona. Ruumiin maatessa niinkuin kuolleena, henkensä muka samosi kalana tai lintuna merten, manteretten yli ja tiedusteli tiedusteltavia. Useinpa kävi hän myös tällä tavoin Tuonelassa asti, jota juuri "haltijoissa olo" taitaa tarkoittaa. Tuonelan retket olivat vaarallisimmat, mutta myös hyödyllisimmät; sillä parhaat tiedot aina sieltä saatiin. Wirolaiset sentähden kunnioittivat nimellä *Manatarkat* ainoasti rohkeimmat, taitavimmat noitansa, joilla arveltiin olevan tarpeeksi kykyä tämmöisiin retkiin.

Haltijoista palattuun tietäjä ennusti tulevia asioita, kertoi mihin kadonneet karjat tai muut tavarat olivat joutuneet, nimitti varkaat ja virkkoi tautien synnyn ja syyt. Synnyn ja alun tietäminen näet oli esivanhempiemme mielestä aivan välttämätön, jos tahtoi jotakin pahaa poistaa tai pakoittaa jotakin luonnon voimaa itselleen kuuliaisiksi. Tauteja parannettaessa tietäjä meni sairaan kanssa sydän-yöllä saunaan, varustettuna noitapussilla, missä hänellä oli kaikellaisia lääkkeitä ja eriskummallisia taikakaluja. Lattiaan hän pisti nuolen, peloittaaksensa sillä muita noitia, jotka ehkä tahtoisivat tulla parannusta estämään. Samaten pyyhki hän seinät, laen sekä lavan vastalla, johon oli ottanut oksat nimettömästä lehdosta. Sitten, saatuaan taudin alkuperästä selvän, luki noita *kiisto-sanat*, manaten pahan takaisin syntymäpaikoilleen ja uhaten kovilla rangaistuksilla, jos ei lähtisi. Jospa ei sekään vielä auttanut, piti viimeiseksi keinoksi ottaa *hätäsana*, pyhin, voimallisista kaikista loihturunoista. "Liikkui linnat", lauloi noita, "järvet järisi, vuoretkin vapisi, tullessa Jumalain tunnin, Herran hetken joutuessa. Etkös siitä, liika, lähde, etkös, paha, pakene? Jos et liiku, et pakene, otan kokolta kourat, verenjuojalta vekeat; niillä, sun konna, kouristan, niillä, sun ilkeä, asetan, pään pärisemättömäksi, hengen huokumattomaksi". Kaikki nämät loihtunsa luki tietäjä avopäin, tavallisesti polvillansa.

Noita, kuu osasi kaikki sekä lumous- että myös rukous-runot, taisi siis myös paremmin kuin tavalliset ihmiset taivuttaa jumalat ja haltijat ihmisille avullisiksi. Sentähden pyydettiin häntä usein rukoilemaan niitä tai näitä asioita muiden puolesta. Erittäinkin osasivat tietäjät laittaa tuulta merelle lähtijöille. He myöskentelivät heille tuulisolmut. Ensimmäisen solmun aukaistua tuli tavallinen purjetuuli; toinen

solmu jo toi ankan puhurin. Ja kolmannen solmun aukaiseminen teki että koko ilma hirmumyrskyksi riehahti, jotta merellä, maalla kaikki kaatui nurin niskoin.

Wenäläisten aikakirjain mukaan olisi Karjalaisten sekä Watjalaisten arpojat aina kutsuttu pienille lapsille nimiä panemaan, jonka he "omalla tavallansa" toimittivat. Niinikään saatettiin kuolleet kalmistoihin arpojan avulla ja johdolla. Ehkäpä nämät tavat kuitenkin olivat myöhempiä, kristittyin menoja myöten mukailtuja.

Noitavirkkaa toimittivat sekä miehet että naiset. Tavallisesti meni loihturunoin sekä temppuin taito perintöön isästä poikaan, äitistä tyttäreen. Mutta otti tietäjä myös jolloinkulloin jonkun muun oppilaaksensa. Noidaksi opettelijä piti kaikkein ensiksi uudesta ristittämän. Se toimitettiin vesikivellä, kovan kosken keskellä. Pyörteen kohina ja pauhu muka yksin voivat kiihdyttää oppilaan mielen tarpeelliseen intoon.

Taitavia noitia tietysti pidettiin esivanhemmillamme suuressa kunniaassa. Wiisautta ja loihtun taito, näet, oli heistä urhottakin kalliimpi. Muutamat mainiot tietäjät palveltiin kuoltuansa jumalina. Wäinämöinen ja Ilmarinen esim. tulivat ilman jumaliksi, heidän luultiin iskevän salamoita. Wäinämöistä kutsuttiin myös niinkuin Ukkoa tauteja parantamaan. Lemminkäinen tehtiin nimellä Ahti, vesien haltijaksi. Louhikin, Pohjolan emäntä, sekoitettiin Tuonen tyttären kanssa ja luultiin pahain tautien emäksi.

End of Project Gutenberg's Kertomuksia Suomen historiasta 1, by Julius Krohn

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA 1 ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without

complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to

prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats

readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.